

การส่งเสริมการ เกษตร กรรมของรัฐบาล

นโยบายส่งเสริมการ เกษตร กรรมของรัฐบาลเพื่อแก้ปัญหาสภาพแวดล้อมที่เป็นอุปสรรค
ในการประกอบอาชีพของ เกษตร กร รัฐบาลได้ดำเนินงานดังนี้คือ

1. งานคานกฎหมาย
2. งานคานการ เพาะปลูก
3. งานคานเผยแพร่ความรู้ทางการ เกษตร กรรม
4. งานคานส่งเสริมการศึกษาทางการ เกษตร กรรม
5. งานคานการบำรุงพันธุ์สัตว์น้ำ

1. งานคานกฎหมาย

รัฐบาลได้ดำเนินงานคานกฎหมายคือ

- ก. การปรับปรุงการถือครองที่ดิน
- ข. การออกพระราชบัญญัติเครื่องชั่ง ตวง วัด

ก. การปรับปรุงการถือครองที่ดิน

ปัญหาการถือครองที่ดินนับเป็นปัญหาสำคัญเรื่องหนึ่งในการประกอบอาชีพ
ของเกษตรกร โดยเฉพาะผู้ที่ไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง แต่อาศัยที่ดินของผู้อื่นทำการ เพาะปลูก
มักจะมีปัญหาเกี่ยวกับเจ้าของที่ดินอยู่เสมอ เช่นไม่ได้รับความเป็นธรรมในการขอแบ่งผลประโยชน์
หรือค่าเช่าจากเจ้าของที่ดิน นอกจากนี้ความไม่แน่นอนของเจ้าของที่ดินซึ่งชอบซื้อขายที่ดิน
เพื่อหวังกำไร ก่อให้เกิดปัญหาต่อผู้ที่ทำการ เพาะปลูกในที่ดินแปลงนั้นเพราะไม่รู้ว่าจะ
จะเป็นอย่างไร จึงไม่คิดจะปรับปรุงที่ดินให้ดีขึ้น ปัญหาเหล่านี้เป็นอุปสรรคอย่างหนึ่ง
ในการประกอบอาชีพของเกษตรกร อย่างไรก็ตามแม้ว่าการปกครองตามระบอบศักดินาของไทย
จะเปิดโอกาสให้ผู้มีอำนาจและขุนนางได้เป็นเจ้าของที่ดินเป็นส่วนมาก แต่ราษฎรทั่วไปก็ยังมี

โอกาสที่จะถือครองที่ดินได้ ซึ่งหลักเกณฑ์ในการถือครองที่ดินในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้กำหนด
ในพระราชบัญญัติลักษณะออกโฉนดที่ดิน ร.ศ. 127 ตามมาตรา 59 กล่าวไว้ว่า

ถ้าผู้ใดไปจับจองที่ดิน ซึ่งเป็นที่ว่างมีอยู่ในเขตท้องที่ที่ได้ออกโฉนดแผนที่แล้ว ให้ผู้นั้น
ปักไม้แฉกหมาย เขตที่ซึ่งจะขอจองไว้ทุกมุม แล้วเชิญกำนันผู้ปกครองตำบลท้องที่ซึ่งจะขอ
จับจองนั้น พร้อมผู้ซึ่งปกครองที่ดินอยู่ใกล้ที่ซึ่งจำขอจองไม่ต่ำกว่า 2 คนเป็นพยาน
แล้วทำเรื่องร่าวขอจองที่นั้น ยื่นต่อกรมการอำเภอผู้ปกครองท้องที่ เรื่องร่าวขอ
ลงชื่อกำนันและพยานรับ¹

เมื่อราษฎรไปจับจองที่ดินแล้ว รัฐบาลจะออกใบสำคัญให้ไว้เป็นหลักฐาน²
เพื่อแสดงการถือครองที่ดินนั้น³ ในสมัยรัชกาลที่ 6 การถือครองที่ดินได้ขยายตัว
กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยเฉพาะที่มณฑลภาคใต้ เช่น มณฑลชุมพร มณฑลนครศรีธรรมราช
มณฑลภูเก็ต และมณฑลปัตตานี เป็นต้น มีราษฎรทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศมาขอจับจอง
ที่ดินทำสวนมะพร้าวและทำสวนยางกันมาก รัฐบาลซึ่งกำลังร่างพระราชบัญญัติที่ดินใหม่⁴

¹หจข., เอกสาร ร.6 กษ. 7/6, สำเนาพระราชบัญญัติออกโฉนดที่ดิน ร.ศ. 127.

²หจข., เอกสาร ร.5 กษ.4 1/8, หนังสือของกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์
กราบบังคมทูลรัชกาลที่ 5 วันที่ 6 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2451.

³ใบสำคัญที่ทางราชการออกให้เช่น ใบเทียบยา ใบจอง และตราแดง เป็นต้น.

⁴หจข., เอกสาร ร.6 กษ. 7/1, หนังสือของพระยาวงษาอุปราชกราบบังคมทูลรัชกาลที่ 6
วันที่ 15 ตุลาคม พ.ศ. 2453.

แต่ยังไม่เสร็จสิ้นเพื่อใช้บังคับการจับจองที่ดินมณฑลภาคใต้ จึงได้ประกาศขอบังคับ
เพื่อออกใบเทียบขำชั่วคราวให้กับราษฎร เรียกว่า ประกาศขอบังคับชั่วคราวสำหรับการ
เพาะปลูกสวนใหญ่ สมพัทพร ที่ไร่นา ร.ศ. 129¹

หลักเกณฑ์ที่รัฐบาลให้ราษฎรจับจองที่ดินโคปรากฎในสารตราว่าด้วยขอบังคับ
การจับจองที่ดินทำการเพาะปลูกสวนใหญ่² ส่วนสมพัทพร³ ที่ไร่นาและที่นาจากกระทรวง
เกษตรธิการถึงชาหลวงเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลลาวไว

ให้ชาหลวงเทศาภิบาลมณฑลตรวภูมิประเทศในท้องที่ต่าง ๆ ว่ามีที่ดินในท้องที่โค
จำนวนเท่าใด ที่เหมาะกับการทำนาและปลูกพืชผลไม้ มะพร้าว ยางพารา เพื่อหวงห้าม
ไว้ในอำเภอหนึ่งแห่งหนึ่งหรือหลายแห่งให้พอกับราษฎรในอำเภอนั้น โดยเอาจำนวน
ชายฉกรรจ์เป็นเกณฑ์คนหนึ่ง 200 ไร่ แล้วปักหลักหมายเขตไว้อย่าให้ใครล่าที่ของผู้อื่น⁴

นอกจากนี้รัฐบาลยังได้กำหนดให้ปักหมายเขตหวงห้ามสำรองให้ชาหลวงเทศาภิบาล
ผู้ว่าราชการเมือง และนายอำเภอสำหรับอนุญาตให้ราษฎรในภูมิลำเนานั้นจับจอง โดยกำหนด
ชายฉกรรจ์คนหนึ่งได้ไม่เกิน 50 ไร่ แต่ไม่ต้องเรียกเก็บค่าใบเทียบขำ ต่อเมื่อผู้นั้นได้รับ
โฉนดหรือกรรมสิทธิ์ถือครองที่ดินแล้วจึงเรียกเก็บค่าธรรมเนียม ในสารตราดังได้ให้สิทธิ
ในการโอนใบเทียบขำแก่ผู้อื่นได้ แต่ทางราชการจะเรียกเก็บเงินค่าธรรมเนียมจากผู้ถือ
สิทธิ์คนเดิม ผู้ถือใบเทียบขำจะซื้อขายหรือยกใหญ่โคกโคไ้ แต่จะซื้อขายที่ดินหรือยกใหญ่อื่น

¹ เอกสาร เรื่องเดียวกัน.

² ส่วนที่ปลูกพืชยืนต้นโคกแก ผลไม้ต่าง ๆ

³ ส่วนที่ปลูกพืชล้มลุก

⁴ หจข., เอกสาร ร.6 กษ. 7/1, สำเนาสารตรา ถึงชาหลวงเทศาภิบาล
มณฑล วันที่ 9 มีนาคม พ.ศ. 2453.

เกิน 50 ไร่ไม่ได้ และผู้ขอจะรับซื้อที่ดินจากผู้นเกิน 50 ไร่ไม่ได้ เว้นแต่จะได้รับมรดก
ที่ดินที่ทางราชการไม่ยอมให้ราษฎรจับจองขอใบเทียบยาไคแก่ เขตภูเขา ป่าไม้ ลำธาร
หนองน้ำ ที่สาธารณะประโยชน์ ซึ่งพระราชกำหนดกฎหมายห้ามไม่ให้หนึ่งผู้ใดจับจอง
เจ้าพนักงานที่มีอำนาจออกใบเทียบยาไคเพื่อให้ราษฎรถือครองที่ดิน มีดังนี้¹

1. นายอำเภอ มีอำนาจออกใบเทียบยาไคไม่เกินคนละ 50 ไร่
2. ผู้ว่าราชการ มีอำนาจออกใบเทียบยาไคไม่เกินคนละ 100 ไร่
3. ขาหลวงเทศาภิบาล มีอำนาจออกใบเทียบยาไคไม่เกินคนละ 500 ไร่
4. เสนาบดีเจ้ากระทรวง มีอำนาจออกใบเทียบยาไคไม่เกินคนละ 1000 ไร่

ราษฎรที่มีคุณสมบัติขอจับจองที่ดิน ต้อง เป็นบุคคลที่อยู่ในภูมิลำเนาที่ไปจับจองที่ดิน
โดยให้ขาดกรรจคนหนึ่งได้ไม่เกินคนละ 50 ไร่ บุคคลที่อยู่ต่างภูมิลำเนาและบุคคลภายนอก
พระราชอาณาจักรที่เป็นคนชาติอังกฤษ หรือในซอมบงคัมภัญชาของอังกฤษที่มีหนังสือสัญญาพระราช
ไมตรียอมให้ถือกรรมสิทธิ์ได้ รวมทั้งคนเอเชียที่อยู่ในซอมบงคัมหรือปองกัของฝรั่งเศสด้วย
แต่ถ้าเป็นคนต่างประเทศนอกจากที่กล่าวมานี้ ต้องได้รับพระบรมราชานุญาตจึงจะถือครอง
ที่ดินได้

ต่อมารัฐบาลได้มีการแก้ไขซอมบงคัมการออกใบเทียบยาไคชั่วคราวขึ้นใหม่อีก
เนื่องจากที่ดินที่สงวนไว้สำหรับราษฎรในภูมิลำเนานั้น มีไม่พอกับจำนวนราษฎรที่มีอยู่จริง
รัฐบาลจึงได้แก้ไขข้อความบางตอนของประกาศซอมบงคัมชั่วคราวสำหรับเพาะปลูกสวนใหญ่
สวนสมพักศร ที่ไรแลนา ร.ศ. 129 เพื่อให้เหมาะกับนโยบายที่จะขยายพื้นที่การเพาะปลูก
ข้อความที่แก้ไขจากข้อความเดิม² คือ "ให้หวงห้ามไว้ในเขตจังหวัดเมืองหนึ่งแห่งหนึ่ง
หรือหลายแห่งก็ได้ให้พอกับราษฎรในเมืองนั้น เอาจำนวนชายฉกรรจ์เป็นเกณฑ์คนหนึ่งไม่เกิน
200 ไร่ แล้วแต่ขาหลวงเทศาภิบาลกำหนดให้คนหนึ่งได้เท่าไรก็ได้"³

¹ เอกสาร เรืองเดียวกัน.

² ข้อความเดิม "ให้หวงห้ามไว้ในอำเภอหนึ่งแห่งหนึ่งหรือหลายแห่งก็ได้ให้พอกับ
ราษฎรในอำเภอนั้น เอาจำนวนชายฉกรรจ์เป็นเกณฑ์คนหนึ่ง 200 ไร่"

³ หจข., เอกสาร ร.6 กษ. 7/1, สำนักสารตรา ถึงขาหลวงเทศาภิบาลมณฑล
อุณาพันธ์ พ.ศ. 2454.

หลังจากที่รัฐบาลได้ปรับปรุงการถือครองที่ดิน โดยประกาศขอมบังคับเพื่อออกใบเทียบย่ำชั่วคราวสำหรับการเพาะปลูกสวนใหญ่ สมพัทธ์ ที่ไร่แลนา ร.ศ. 129 แล้ว ได้มีราษฎรไปจับจองที่ดินกันมาก ซึ่งไม่มีแต่เฉพาะมณฑลภาคใดเท่านั้น มณฑลอื่น ๆ เช่น มณฑลจันทบุรี ก็มีราษฎรพากันไปจับจองที่ดินทำการเพาะปลูกเช่นเดียวกัน เพราะมณฑลนั้นสามารถเพาะปลูกพืชผลไมต่าง ๆ ได้เหมือนมณฑลภาคใด รัฐบาลได้เห็นความสำคัญของมณฑลจันทบุรีว่า เป็นมณฑลหนึ่งสมควรส่งเสริมให้ราษฎรได้ประกอบอาชีพทางด้านเกษตรกรรมให้มากยิ่งขึ้น จึงได้ประกาศขอมบังคับชั่วคราวเพื่อออกใบเทียบย่ำให้กับราษฎรที่เขาไปจับจองที่ดินในมณฑลจันทบุรี¹ ในปีต่อมา

ข. การออกพระราชบัญญัติเครื่องชั่ง ตวง วัด

การใช้เครื่องชั่ง ตวง วัด ในการซื้อขายผลิตผลทางเกษตร ได้มีปัญหามานานตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 โดยเฉพาะพวกพ่อค้าคนกลางมักจะเอาเปรียบการใช้เครื่องชั่ง ตวง วัดที่ไม่เที่ยงตรงซื้อขายกันผู้ทำการซื้อขายด้วย จึงเกิดเรื่องความไม่เป็นธรรมอยู่เสมอ นอกจากในระบบเครื่องชั่ง ตวง วัด ของไทยยังไม่เป็นมาตรฐานสากล การติดต่อค้าขายกับต่างประเทศย่อมจะมีอุปสรรคและมีผลเสียต่อการค้าชาวด้วย ปัญหาเครื่องชั่ง ตวง วัดนี้รัฐบาลในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้เคยพิจารณาตรวจสอบแก้ไขระบบเครื่องชั่ง ตวง วัด ให้มีความเหมาะสม และได้ตั้งคณะกรรมการร่างพระราชบัญญัติเครื่องชั่ง ตวง วัดขึ้นเมื่อเดือน สิงหาคม พ.ศ. 2440 (ร.ศ. 116) แต่ยังไม่เป็นผลสำเร็จ ต่อมาเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ ได้รวบรวมเรื่องพระราชบัญญัติเครื่องชั่ง ตวง วัด เพื่อร่างพระราชบัญญัติใหม่เรียกว่า พระราชบัญญัติ ดั่ง และทะนาน ร.ศ. 119 เพื่อใช้ชั่งความจุเพียงอย่างเดียว ไม่มีเรื่องการวัดระยะและการชั่งน้ำหนัก² ต่อมาพระพุทธเจ้าหลวงได้โปรดเกล้าให้

¹ หจข., เอกสาร ร.6 กษ. 7/1, หนังสือของกระทรวงศึกษาธิการ วันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2454.

² หจข., เอกสาร ร.6 กษ. 2/1, หนังสือของพระยาวังษาอุปราช กรมบัญชีกลาง วันที่ 12 พฤษภาคม พ.ศ. 2454.

เจ้าพระยาราชฯและมิสเตอร์สเลสเซอร์ (Mr. Schlessor) เจ้าพนักงานแนะนำ
กฎหมาย¹ ทำการตรวจสอบพระราชบัญญัติตั้งและทะนาน ร.ศ. 119 ใหม่² และ
โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์เชิญเจ้ากระทรวงต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องมารวม
ตรวจสอบด้วย เพื่อแก้ไขพระราชบัญญัติตั้งและทะนานฉบับนี้ให้เหมาะสมกับเหตุการณ์ยิ่งขึ้น
ตามความเห็นของคณะกรรมการที่ทำการตรวจสอบพระราชบัญญัติตั้งและทะนาน ได้รายงานมา

เครื่องชั่ง ตวง วัดของสยามถึงแม้จะมีมาแต่เดิม แต่การกำหนดขนาดและ
หลักเกณฑ์ยังไม่แน่นอน ทำให้เกิดความยุ่งยากกับราษฎรที่ทำการค้าขาย ถ้าจะให้
พระราชบัญญัติเป็นการแน่นอน ควรจะใช้เมตริก ซิสเต็ม ให้เหมาะ กับสยาม³

อย่างไรก็ตามการออกพระราชบัญญัติเครื่องชั่ง ตวง วัด ของไทยในสมัยรัชกาลที่ 5
เพื่อใช้เป็นหลักตามมาตรฐานเครื่องชั่ง ตวง วัดสากล ไม่ได้ทำกันอย่างจริงจัง แต่ก็นับได้ว่า
รัฐบาลสมัยรัชกาลที่ 5 ได้วางหลักเกณฑ์ไว้ ซึ่งเป็นแนวทางในการปรับปรุงพระราชบัญญัติ
เครื่องชั่ง ตวง วัด ในสมัยต่อมา

ในสมัยรัชกาลที่ 6 รัฐบาลได้นำเรื่องพระราชบัญญัติเครื่องชั่ง ตวง วัด ขึ้นมา
พิจารณาอีกใหม่ หลังจากที่รัฐบาลได้มีการประชุมถึงเรื่องปัญหาเกษตรกรรมผูกพันคนกลาง
เอาเปรียบใช้เครื่องชั่ง ตวง วัดที่ไม่เที่ยงตรง ในการซื้อขายข้าวตามบันทึกการประชุมของ
รัฐบาล⁴ เมื่อวันที่ 23 มกราคม พ.ศ. 2453 นั้น คณะกรรมการในที่ประชุมมีความเห็นว่า

¹พจ., เอกสาร 1.6 กษ. 2/1, Report of The Royal Commission
on Weights and Measures

²เอกสารเรื่องเดียวกัน.

³เรื่องเดียวกัน.

⁴อ้างแล้ว.

ควรจะให้มีการร่างพระราชบัญญัติเครื่องชั่ง ตวง วัด ของไทยใหม่มาตรฐานตามแบบสากลนิยม เพราะการติดต่อกาชาขายกับต่างประเทศจำเป็นต้องใช้มาตรฐานเครื่องชั่ง ตวง วัด เหมือนกับประเทศอื่น ๆ ซึ่งประเทศเหล่านั้นก็ได้มีการปรับปรุงมาตราเครื่องชั่ง ตวง วัด ของตนตามสากลนิยมกันบ้างแล้ว ดังนั้นกระทรวงเกษตรราธิการจึงได้เสนอเรื่องความคิดที่จะปรับปรุงแก้ไขพระราชบัญญัติดังกล่าวและทะนาน ร.ศ. 119 เพื่อนำขนมูลเกล้ารัชกาลที่ 6 ตามรายงานของกระทรวงเกษตรราธิการ กล่าววา

ทางสมาคม อังแตร์นาชันแนล เคอร์ บิวค เอเม เชื้อที่เมืองเซฟร์¹ ซึ่งเป็นสมาคมเกี่ยวกับการชั่ง ตวง วัด ระบบเมตริก ได้มีหนังสือมายังกระทรวงต่างประเทศขอเชิญให้รัฐบาลไทยเข้าเป็นสมาชิกของสมาคม จุดประสงค์เพื่อชักชวนให้ประเทศต่าง ๆ ได้ใช้มาตราชั่ง ตวง วัด ระบบเมตริกให้เหมือนกัน²

พระยาวงษาอุปราชมีความเห็นว่า สมาคมได้เสนอจะให้ความช่วยเหลือและแนะนำเรื่องมาตราชั่ง ตวง วัด ระบบเมตริก พร้อมทั้งจะช่วยคิดเทียบมาตราชั่ง ตวง วัด ของไทยให้ตรงกับระบบเมตริก นอกจากนี้สมาคมยังแนะนำให้รัฐบาลไทยส่งคนไปศึกษาวิธีการใช้มาตราชั่ง ตวง วัด ระบบเมตริกเป็นเวลา ๑ เดือนอีกด้วย ขอเสนอของสมาคมครั้งนี้ว่าจะเป็นประโยชน์ต่อการปรับปรุงพระราชบัญญัติเครื่องชั่ง ตวง วัด ของไทยเป็นอย่างมาก จึงควรที่จะพิจารณาดำเนินงานในเรื่องนี้

ต่อมารัฐบาลได้มีคำสั่งให้นายแกรแสม³ ซึ่งขณะนั้นได้ลาพักราชการอยู่ในยุโรป ไปศึกษาวิธีการใช้มาตราระบบ เมตริกที่ประเทศฝรั่งเศส พร้อมทั้งทำบันทึกรายงานเกี่ยวกับ

¹เมือง เซฟร์ (Serves) อยู่ในใกล้กรุงปารีส ซึ่งเป็นที่ตั้งของสมาคมเกี่ยวกับการชั่ง ตวง วัด ระบบเมตริก

²หจข., เอกสาร ร.6 กษ. 2/1, รายงานของนายแกรแสม

³เป็นที่ปรึกษาของกระทรวงเกษตรราธิการ

การศึกษามาตรการระบบเมตริก สำหรับใช้เป็นข้อมูลในการออกพระราชบัญญัติการชั่ง ตวง วัด ควดย ในการเตรียมงานเพื่อปรับปรุงพระราชบัญญัติชั่ง ตวง วัด ของไทยให้เหมาะสมกับ มาตรการระบบเมตริก จะต้องใช้งบประมาณเพื่อซื้ออุปกรณ์ต่าง ๆ ตามรายการในหนังสือของ กระทรวงเกษตรราธิการ ดังนี้

ไม้เมตรทำด้วยแรปัลัตตีไนท์บรจุกลักไม้มะฮอกกันนี่ปีคตรา ประมาณ 320 บาท
ไม้เมตรทำด้วยแรปัลัตตีไนท์กับแรอินวาร แบ่งออกเป็นเคซีเมตรและเซนติเมตร สำหรับเทียบราคา 280 บาท ไม้ยาว 2 เมตร แบ่งเป็นเคซีเมตรและเซนติเมตร เลื่อนไปมาได้ 280 บาท เครื่องคอมพิวเตอร์ตัวจิ๋ว สำหรับเปรียบเทียบราคาประมาณ 780 บาท เครื่องชั่งกิโลกรัมทำด้วยแรบารอส 2 เครื่อง ๆ หนึ่งใช้สำหรับเป็นแบบ อัคราของประเทศอีกเครื่องหนึ่งใช้สำหรับเปรียบเทียบราคา 450 บาท เครื่องชั่ง ขนาดตั้งแต่ 1 มิลลิกรัมถึง 500 กรัมราคา 500 บาท เครื่องวัดเทอร์โมมิเตอร์ 10 เครื่องราคา 120 บาท¹

งบประมาณในการใช้จ่ายซื้ออุปกรณ์ทั้งหมดคิดเป็นเงินรวม 2,730 บาท² อุปกรณ์ ที่จะต้องใช้ดังกล่าวนี้ ถ้าหากประเทศใดไม่ได้เป็นสมาชิกของสมาคม จะต้องเสียค่าตรวจ รับรองสิ่งของอีก 1,000 บาท ส่วนค่าใช้จ่ายที่จะเข้าเป็นสมาชิกของสมาคมต้องเสีย 4,407 บาท ค่าบำรุงประจำปีอีกปีละ 730 บาท

การเตรียมงานของรัฐบาลคือ ตั้งคณะกรรมการประชุมวางแผนดำเนินการ เพื่อจะใช้ มาตรการระบบเมตริก โดยกำหนดหลักการดังนี้คือ³

¹พช., เอกสาร ร.6 กษ. 2/1, รายงานของพระยาวงษาประพัทธ์ วันที่ 22 กันยายน พ.ศ. 2454.

²เอกสาร เรื่องเดียวกัน.

³เรื่องเดียวกัน.

1. ไทยคงเข้าเป็นสมาชิกสภาของวงของชอง ตูเมตริก (Convention Du Metre) ที่เมืองเซฟร์
  2. รัฐบาลของสิ่งเครื่องชั่ง ตวง วัด โดยจำลองเครื่องชั่ง ตวง วัดมาตรฐาน และเครื่องสอบทานความเที่ยงตรงจากยุโรป
  3. เครื่องชั่ง ตวง วัดที่กำหนด ให้นำช่างจำลองแบบเมื่อเสร็จแล้วของส่งไป ที่สมาคมเพื่อสอบทานให้เที่ยงตรง
  4. กระทรวงเกษตรธิการจะใครางพระราชบัญญัติ เครื่องชั่ง ตวง วัด โดยการประชุมจากฝ่ายรัฐบาล
  5. สุตมาตราเครื่องชั่ง ตวง วัด จะมอบให้กรมศึกษาธิการลงไว้ในหลักสูตร ของโรงเรียนทั่วไป
  6. เครื่องชั่ง ตวง วัด ที่จะจำหน่ายนั้น จะสั่งทำมาจากยุโรปเตรียมไว้ให้พร้อม เมื่อดออกพระราชบัญญัติแล้วก็พร้อมจะจำหน่ายได้
  7. เจ้าพนักงานที่มหนาทที่เกี่ยวข้องกับเครื่องชั่ง ตวง วัด ตามกฎหมายจะต้องเรียน วิชาการตรวจสอบทานและวิธีอื่น ๆ ให้สามารถปฏิบัติงานได้
- หลักฐานข้อมูลที่รัฐบาลใช้เป็นหลักปรับปรุงแก้ไขพระราชบัญญัติชั่ง ตวง วัด ให้เป็นแบบมาตราระบบเมตริกคือ รายงานเรื่องมาตราระบบ เมตริกของนายแกรแฮม
- 1 ฉบับ รายงานว่าควยวิธีไซมาตราเครื่องชั่ง ตวง วัด ของประเทศญี่ปุ่นโดยนาย โยโกทา
  - 1 ฉบับ รายงานของคณะกรรมการร่วมพิจารณาการ เปรียบเทียบมาตราระบบเมตริกและ มาตราชั่ง ตวง วัด ของไทย 1 ฉบับ และขอแนะนำของสมาคมที่เมืองเซฟร์อีก 1 ฉบับ
- ต่อมารัฐบาลได้ออกกฎหมายมาตราชั่ง ตวง วัด ที่ได้มีการปรับปรุงใหม่ เรียกว่า พระราชบัญญัติมาตราชั่ง ตวง วัด พ.ศ. 2466 โยให้ใช้หลักมาตราระบบเมตริกและเทียบ มาตราชั่ง ตวง วัด ของไทยควย การเปรียบเทียบมาตราระบบเมตริก กับมาตราของไทย เป็นดังนี้คือ

ตารางที่ 3 เปรียบเทียบมาตรฐานระบบเมตริกและมาตราของไทย

มาตราระบบเมตริก	เทียบมาตราของไทย			
ความยาวมาตรฐานหลัก	1 เส้น (สณ.)	เท่ากับ	40	เมตร
กำหนดหน่วยวัดระยะเป็นเมตร (ม.)	1 วา (ว.)	"	2	"
	1 ศอก (ศ.)	"	1/2	"
	1 คืบ (ค.)	"	1/4	"
ความจุมาตรฐานหลัก	1 เกวียนหลวง (กว.)	เท่ากับ	2000	ลิตร
กำหนดหน่วยวัดความจุเป็นลิตร (ล.)	1 บันหลวง (บ.)	"	1000	"
	1 สัดหลวง (ส.)	"	20	"
	1 ทะนานหลวง (ท.)	"	1	"
น้ำหนักมาตรฐานหลัก	1 หาบหลวง (ห.)	เท่ากับ	60	กิโลกรัม (กก.)
กำหนดหน่วยชั่งน้ำหนักเป็นกรัม (ก.)	1 ชั่งหลวง (ช.)	"	600	กรัม
	1 กระชังหลวง (กต.)	"	20	เซ็นต์กรัม (ชก.)
	กระชังใช้เฉพาะมณฑลพิษณุ			
พื้นที่มาตรฐานหลัก	1 ไร่ (ร.)	เท่ากับ	1600	ตารางเมตร
กำหนดหน่วยวัดพื้นที่เป็นตารางเมตร (ม. ²)	1 งาน (ง.)	"	400	"
	1 ตารางวา (ว. ²)	"	4	"

ที่มา : หจช., เอกสาร ร.6 กษ. 2/1, ประกาศพระราชบัญญัติมาตราชั่ง ตวง วัด

ในการออกพระราชบัญญัติมาตราซึ่ง ทวง วัด พ.ศ. 2466 นี้ นอกจากได้ทำการเปรียบเทียบมาตรฐานระบบ เมตริกกับมาตราของไทย เพื่อให้เกิดความสะดวกต่อผู้ใช้แล้ว รัฐบาลยังได้กำหนดบทลงโทษต่อผู้ฝ่าฝืนพระราชบัญญัตินี้ไว้รุนแรงด้วย เช่น ในบทลงโทษตามมาตรา 32 ได้กล่าวไว้ว่า "ถ้าปลอมแปลงเครื่องหมาย เครื่องซึ่ง ทวง วัด ของสำนักงานกลางที่กรุงเทพฯ หรือสำนักงานสาขา เพื่อนำไปขายหรือใช้โดยรู้ว่ามีตราปลอม ต้องมีความผิดโทษจำคุกไม่เกิน 7 ปี ปรับไม่เกิน 2000 บาท¹ นอกจากนี้ในพระราชบัญญัติยังได้กล่าวเน้นถึงความสำคัญของเจ้าพนักงานซึ่งมีหน้าที่เกี่ยวของกับบุคคลที่มาขออนุญาตต่อ รัฐบาล เพื่อต้องการ เป็นตัวแทน ทำหรือจำหน่ายเครื่องซึ่ง ทวง วัด โดยกล่าวไว้ว่า

เครื่องซึ่ง ทวง วัด ต้องให้เจ้าพนักงานตรวจสอบรับรองและประทับตราเครื่องหมายรับรองจากสำนักงานกลาง หรือสำนักงานสาขา และเมื่อมีการซ่อม ก็ต้องให้เจ้าพนักงานตรวจสอบรับรองอีก ผู้ใดจะทำ สิ่ง ขาบ หรือซ่อมเครื่องซึ่ง ทวง วัด ต้องยื่นขอ อนุญาตต่อ เจ้าพนักงานเพื่อออกอนุญาตให้ และอนุญาตให้โอนกันไม่ได้²

ผู้ที่มีความรับผิดชอบต่อการปฏิบัติเรื่องต่าง ๆ ในพระราชบัญญัตินี้ซึ่ง ทวง วัด พ.ศ. 2466 ให้เป็นหน้าที่ของเสนาบดีกระทรวงพาณิชย์³ หลังจากที่ได้ออกพระราชบัญญัติฉบับนี้แล้ว รัฐบาลได้ส่งพระราชบัญญัตินี้ไปยังสำนักงานมาตราซึ่ง ทวง วัด ที่เมืองแซฟรูดวีย์ ผู้อำนวยการสำนักงานมาตราซึ่ง ทวง วัด เมืองแซฟรูดวีย์ได้มีหนังสือข่มขณมาถึง รัฐบาลไทย⁴ ในฐานะที่ไทยได้ปฏิบัติหน้าที่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของสภา กอง วอชิงตัน คูเมตร ประเทศฝรั่งเศส

¹พระราชบัญญัติมาตราซึ่ง ทวง วัด พ.ศ. 2466.

²เอกสาร เรื่องเดียวกัน.

³เรื่องเดียวกัน.

⁴หจข., เอกสาร ร.6 กษ. 2/1, หนังสือของเสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการ กราบบังคมทูลรัชกาลที่ 6 วันที่ 13 มีนาคม พ.ศ. 2466.

หลังจากที่รัฐบาลได้ออกพระราชบัญญัติเครื่องชั่ง ตวง วัด พ.ศ. 2466 แล้วทำให้
เกษตรกร พ่อค้า และราษฎรทั่วไปมีหลักเกณฑ์ในการใช้เครื่องชั่ง ตวง วัด เพื่อทำการค้าขาย
ซึ่งในระยะแรกยังไม่สะดวกมากนัก เนื่องจากราษฎรยังไม่ชินกับการเปรียบเทียบมาตราของ
ไทยกับมาตราระบบเมตริก

สรุปได้ว่า การดำเนินงานค่านกกฎหมายของรัฐบาลโดยการปรับปรุงการถือครองที่ดิน
และการออกพระราชบัญญัติเครื่องชั่ง ตวง วัด คือ งานค่านปรับปรุงการถือครองที่ดินจะมีผลดี
ต่อการขยายพื้นที่การเพาะปลูกให้กว้างขวางยิ่งขึ้น และเป็นโอกาสให้เกษตรกรได้มีที่ดิน
เพื่อใช้ในการเพาะปลูกเป็นของตนเอง รวมทั้งเป็นการป้องกันไม่ให้บุคคลภายนอกพระราชอาณาจักร
มีสิทธิถือครองที่ดินมากเกินไปเพราะในประกาศขอมบังคับชั่วคราว ร.ศ. 129 ที่โคกสำราญนั้น
กำหนดบุคคลต่างชาติเอาไว้โดยเฉพาะ

2. งานค่านการเพาะปลูก

รัฐบาลได้ดำเนินงานค่านการเพาะปลูกดังนี้คือ

- ก. การจัดซื้อพันธุ์ข้าวปลูกแจกเกษตรกร
- ข. การส่งเสริมการปลูกฝ้ายและการเลี้ยงไหม
- ค. การจัดซื้อพันธุ์ข้าวปลูกแจกเกษตรกร

การขาดแคลนพันธุ์ข้าวปลูกได้ปรากฏเห็นชัดหลังจากที่การทำนาในปี
พ.ศ. 2453 ไม่ได้ผล เกษตรกรซึ่งเก็บเกี่ยวข้าวได้น้อยอยู่แล้ว ชำยังคงแบ่งข้าว
ไปขายเสียส่วนหนึ่งเพื่อนำเงินมาใช้จ่ายในครอบครัว และยังแบ่งข้าวอีกส่วนหนึ่งไว้สำหรับ
บริโภคประจำวันอีกด้วย ดังนั้นจำนวนพันธุ์ข้าวปลูกที่เคยกะไว้พอดีสำหรับการเพาะปลูก
ปีต่อไปจึงเหลือน้อยลง เมื่อใกล้ถึงฤดูการทำนาเริ่มไถหว่านและปักดำ ข้าวปลูกยังมีราคาแพง
และยังหาซื้อได้ยาก¹ ดังเช่นที่บ้านหวายกรก มณฑลนครสวรรค์ ชาวเปลือกราคาถึงสี่ตะ

¹ รายงานการเพาะปลูกประเทศสยาม

๘ สสิ่ง และหาซื้อลำบาก ซึ่งปกติแล้วพันธุ์ข้าวปลูกหรือขายปลีกราคาสักละ 4 สสิ่ง¹ ผู้ที่ทํานา บางรายแถบริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาคานตะวันตกและกานตะวันออกในมณฑลกรุงเทพฯ ก็ขาด แคลนพันธุ์ข้าวปลูกเช่นเดียวกัน กระทรวงเกษตรราธิการไคพยายามแก้ปัญหา เรื่องการขาด แคลนพันธุ์ข้าวปลูกในขณะนั้น จึงได้จัดซื้อพันธุ์ข้าวปลูกจากพันธุ์ข้าวที่ไครับพระราชทาน รางวัลที่ 1 รางวัลที่ 2 และรางวัลที่ 3 ของการประกวดพันธุ์ข้าวในงานแสดงการกสิกรรม และพาณิชยการครั้งที่ 1 แต่เนื่องจากเกษตรกรไคขายข้าวของตนไปเป็นส่วนใหญ่จึงมีข้าว เหลืออยู่น้อย รัฐบาลรวบรวมพันธุ์ข้าวที่ชนะการประกวดซึ่งขอมาไคมีทั้งพันธุ์ข้าวเบา พันธุ์ข้าวกลางปีและพันธุ์ข้าวหนักจากทุกมณฑล ไคขายเพียง 2 เกวียน 6 สักเท่านั้น และนำ พันธุ์ข้าวไปแจกแก่เกษตรกรในมณฑลกรุงเทพฯ และตามหัวเมืองใกล้เคียง² เกษตรกรไครับ แจกพันธุ์ข้าวจากรัฐบาลเพียงบางท้องที่และไม่ทั่วถึง เพราะพันธุ์ข้าวมีจำกัด เมื่อถึงฤดูการ ทํานาจริง ๆ เกษตรกรจึงต้องขอแบ่งปันพันธุ์ข้าวจากผู้อื่นมาเพาะปลูก แต่ไคได้เพียงเล็กน้อย บางรายไม่สามารถหาพันธุ์ข้าวปลูกที่เป็นพันธุ์ไคไคก็เอาพันธุ์ข้าวไม่ไคไคที่หาไคมาปลูก เพื่อไม่ให้เสียเวลาการทํานาไคไค

หลังจากที่การจัดงานแสดงกสิกรรม ครั้งที่ 2 ไคเสร็จสิ้นลงแล้ว รัฐบาลก็ให้ กระทรวงเกษตรราธิการติดต่อไปยังมณฑลต่าง ๆ เพื่อขอซื้อพันธุ์ข้าวจากผู้ที่ไครับพระราชทาน รางวัลชนะเลิศการประกวดพันธุ์ข้าวครั้งที่ 2 ชนิดละครั้ง เกวียน และขอซื้อพันธุ์ข้าวชนิดอื่น ๆ อีก โดยกำหนดว่าจะไคพันธุ์ข้าวประมาณ 21 เกวียน แต่รัฐบาลก็ไคพันธุ์ข้าวตามที่ต้องการ เพราะปีนั้นการทํานาไคไคผล เช่นเดียวกับปีก่อน เช่นที่อำเภอลำลูกกา แขวงเมืองธัญบุรี มีพันธุ์ข้าวชาวมณี ซึ่งเคยไครับรางวัลชนะเลิศการประกวดพันธุ์ข้าว ทางราชการหวังจะซื้อไค

¹ เรืองเดียวกัน.

² หจข., เอกสาร ร.6 กษ. 1/3, หนังสือของพระยาวงษาบุประพัชร กราบมิ่งมพุทธรัชกาลที่ 6 วันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2454.

จำนวนครึ่งเกวียนหรือโคเพียง 40 สักก็ยังมี แต่เมื่อไปขอจริง ๆ โคขาวเพียง 20 สักเท่านั้น¹ การที่ทางกระทรวงเกษตรธิการหวังจะขอพันธุ์ขาวที่ชนะการประกวดเพื่อแจกให้กับเกษตรกรทั่วไปจึงไม่ได้ผล อย่างไรก็ตามรัฐบาลก็ได้จัดเงินส่วนที่เหลือจากเงินพระราชทานพระบรมราชานุญาติในการจัดงานแสดงผลิตภัณฑ์และพานิชยกรรมครั้งที่ 2 อีก 6,000 บาท² เพื่อไปจัดซื้อพันธุ์ขาวที่คของมณฑลนครไชยศรี ซึ่งเป็นพันธุ์ขาวนาสวน (นาปัก) สามารถลงมือทำนาโคขาวกว่าการทำนาเมือง (นาหวาน) กะว่าจะโคขาวประมาณ 70 เกวียน เพื่อนำมาแจกให้แก่เกษตรกร เป็นการแก้ปัญหาการขาดแคลนพันธุ์ขาวปลูกลง

พระยาประชาชีพบริบาล ซึ่งเคยไปตรวจการเพาะปลูกที่ตำบลต่าง ๆ ในมณฑลกรุงเทพฯ ได้รายงานการขาดแคลนพันธุ์ขาวปลูกลงให้รัฐบาลไต่ทราบ และเสนอให้รัฐบาลหาทางช่วยเหลือเกษตรกร โดยการทดลองจ่ายพันธุ์ขาวปลูกลงไปทั่วนาโคกอน เมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยวชาวโคได้แล้ว ทางราชการจึงเรียกเก็บค่านาคัน ถ้าหากรัฐบาลสามารถหาโคได้ก็จะเป็นการอุดหนุนผู้ทำนาโคทางหนึ่ง ในหนังสือของพระยาประชาชีพ ที่มถึงรัฐบาล เรื่องการกำหนดงบประมาณขอพันธุ์ขาวปลูกลงช่วยผู้ทำนาเป็นเงิน 10,000 บาท และนำไปจัดซื้อพันธุ์ขาวปลูกลงในราคาสักละ 1 บาท โคพันธุ์ขาวปลูกลง 10,000 สัก³ โดยกำหนดรายรับและรายจ่ายการใช้จ่ายเงิน ซึ่งจะก่อให้เกิดผลประโยชน์ต่อรัฐบาลและเกษตรกรตามตารางงบประมาณคิดพันธุ์ขาวปลูกลง ดังนี้

¹ เอกสาร เรื่องเดียวกัน.

² เรื่องเดียวกัน.

³ หจข., เอกสาร ร.6 กษ. 8/1, หนังสือของพระยาประชาชีพบริบาล กราบบังคับมทูลรัชกาลที่ 6, วันที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2457.

ตารางที่ 4 งบประมาณขอพันธุ์ข้าวปลูกคิดเพียง 10,000 สัก
รายรับ

รายการ	จำนวนเงิน		รวมเงิน		หมายเหตุ
	บาท	สต.	บาท	สต.	
จำหน่ายพันธุ์ข้าวไทแกเกษตรกร เรียกคืน เท่าทุนเดิมและคิดส่วนที่สูญเสียเปล่า 4 ใน 10 ส่วน จะเรียกคืนได้ 6,000 สัก	6,000	—			คิดเผื่อเสียไว้ ถ้าการทำมา ได้ผลดี อาจเรียกเก็บได้ เท่าทุน
พันธุ์ข้าวปลูก 10,000 สักใช้เพาะปลูกไร่ละ 2 สักจะทำนาได้ 5,000 ไร่ เรียกเก็บค่านา คิดอย่างต่ำเป็นนาคร.ไร่ละ ๗๕ สตางค์	3,750	—			ปกติพันธุ์ข้าวปลูกไร่หวาน และค่าไร่ละ 1 สัก อย่าง มากไม่เกิน 3 สัก
นา 5,000 ไร่ไถขาวเปลือกอย่างสูงไร่ละ 1 เกวียน คัดอัตราเฉลี่ยแล้วจะไถขาว 1,250 เกวียน ชาวจำนวนนี้สี่เป็นชาวสารคึก 3 เกวียน ชาวเปลือกได้ 1 เกวียน ชาวสารคึก เพียง 400 เกวียน เก็บภาษีชาออกคิด เกวียนละ 4 บาท	1,600	—	11,350	—	คิดเฉลี่ยนา 3 ไร่ต่อ 1 เกวียนหรือ 5 ไร่ต่อ 2 เกวียน สำหรับเผื่อไว้เมื่อ ทำนาไม่ไต่ผล
ชาวเปลือก 1,250 เกวียนซึ่งเป็นชาวของ เกษตรกร คัดอัตราเฉลี่ยทั้งชาวดีและชาว ไม่ดี ขยายในราคาเกวียนละ 35 บาทจะเป็น เงิน 43,750 บาท เมื่อหักค่าขอพันธุ์ข้าวปลูก และค่าภาษีนาจะเหลือเงิน					ราคาชาวดิกราคาค่า ถ้า อัตราเฉลี่ยแล้ว ราคา ปานกลาง เกวียนละ 40 — 50 บาท
			34,000	—	
			45,350	—	

ที่มา : หจข., เอกสาร ร.6 กษ. 8/1, หนังสือพระยาประชาชีพบริบาล

กราบบังคมทูลรัชกาลที่ 6 วันที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2454.

ตารางที่ 5 งบประมาณขอพันธุ์ข้าวปลูกคิดเพียง 10,000 สัก
รายจ่าย

รายการ	จำนวนเงิน		รวมเงิน		หมายเหตุ
	บาท	สต.	บาท	สต.	
ขอพันธุ์ข้าวปลูก 10,000 สัก คิดราคาซื้อขายสักละ 1 บาท	10,000	—			คิดตามราคาซื้อขายปลีก ถ้าขอมากจะได้อีก กว่านี้
เมื่อหักต้นทุนคืนแล้ว รัฐบาลจะได้ ผลประโยชน์เป็นกำไร	1,350	—			
เกษตรกรจะได้ผลประโยชน์ เป็นกำไร	34,000	—	45,350	—	
			45,350	—	

ที่มา : เอกสารเรื่องเดียวกัน.

จากการวางแผนประมาณขอพันธุ์ข้าวปลูก รัฐบาลต้องใช้เงินลงทุนขอพันธุ์ข้าวปลูก จำนวน 10,000 บาท เพื่อนำพันธุ์ข้าวปลูกไปจำหน่ายให้แก่เกษตรกรในลักษณะการสำรองจ่ายจะได้เงินคืนประมาณ 6,000 บาท เรียกเก็บเงินส่วนที่เป็นค่านาได้ 3,750 บาท และเมื่อส่งข้าวเป็นสินค้าออกจะเก็บภาษีได้อีก 1,600 บาท รวมเงินรายได้ของรัฐบาลทั้งหมดเป็นเงิน 11,350 บาท เมื่อหักเงินลงทุนที่ลงทุนไปครั้งแรก 10,000 บาท คงเหลือเงินส่วนที่เป็นกำไร 1,350 บาท สำหรับประโยชน์ของเกษตรกรที่ผลิตข้าว รัฐบาลประมาณว่าในจำนวนพันธุ์ข้าวปลูก 10,000 สัก ที่นำไปเพาะปลูกในพื้นนา 5,000 ไร่ อาจได้ข้าวประมาณ 1,250 เกวียน ถ้าขายข้าวได้อย่างดีราคาเกวียนละ 35 บาท จะได้เงิน 43,750 บาท เมื่อหักเงินส่วนที่เป็นค่าใช้จ่ายขอพันธุ์ข้าวปลูกและเงินที่ต้องเสียภาษีค่านาให้แก่รัฐบาลแล้วจะเหลือเงิน 34,000 บาท เมื่อพิจารณาทางคานารายรับของตารางประมาณ จะเห็นว่าผลประโยชน์ที่รัฐบาลได้รับ 11,350 บาท และผลประโยชน์ของเกษตรกรได้รับ 34,000 บาท รวมเป็นเงินทั้งสิ้น 45,350 บาท เทียบกับยอดเงินของรายจ่ายซึ่งรวมจากเงินลงทุนของรัฐบาล 10,000 บาท ส่วนที่เป็นกำไร 1,350 บาท และเงินผลประโยชน์ของเกษตรกรอีก 34,000 บาทแล้ว การลงทุนของรัฐบาลเพื่อขอพันธุ์ข้าวปลูกแจกแก่เกษตรกรที่ทำนาจะให้ประโยชน์ต่อเกษตรกรโดยตรง และในขณะเดียวกันรัฐบาลก็จะได้รับประโยชน์ด้วย ซึ่งจะเป็นผลดีต่อเศรษฐกิจของประเทศในที่สุด แต่การดำเนินงานของรัฐบาลตามขอเสนอแนะของพระยาประชาธิปไตยไม่ปรากฏ เป็นหลักฐาน

ในปีต่อมาหลังจากสิ้นฤดูกาลเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว เกษตรกรได้พยายามช่วยตัวเองโดยขยายพันธุ์ข้าวปลูกที่ทางราชการแจกให้ เพื่อให้มีเพียงพอเตรียมไว้สำหรับการทำนาในปีต่อไป พันธุ์ข้าวปลูกซึ่งทางราชการแจกให้นี้แม้จะมีจำนวนน้อย แต่ก็มีพันธุ์ข้าวดี ๆ อีกหลายชนิดที่ไม่เหมาะแก่การประกวด ทั้งนี้เนื่องจากสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ไม่อำนวยให้พันธุ์ข้าวเหล่านี้เจริญเติบโตจนสามารถชนะการประกวดได้ แต่เกษตรกรก็สนใจส่งพันธุ์ข้าวเขาประกวดในงานแสดงกสิกรรม ครั้งที่ 2 อย่างไรก็ตามงานคานาจัดขอพันธุ์ข้าวปลูกแจกแก่เกษตรกรของรัฐบาลไม่บรรลุผลสำเร็จ เนื่องจากรัฐบาลไม่สามารถจะขอพันธุ์ข้าวปลูกใหม่มาพอที่จะแจกแก่เกษตรกรได้ทั่วถึง

ข. การส่งเสริมการปลูกฝ้ายและการเลี้ยงไหม

การปลูกฝ้ายเพื่อใช้ทอผ้า เป็นเครื่องนุ่งห่มใช้ทำกันมานานแล้ว ส่วนมากจะทำกันเป็นแบบครอบครัวสำหรับใช้เอง การปลูกฝ้ายเพื่อการค้ายังไม่กว้างขวางและยังไม่เจริญมากนัก ทั้งนี้เนื่องจากเกษตรกรมีปัญหาในการปลูกฝ้ายหลายประการ เช่น ไม่ได้รับความเป็นธรรมในการขายฝ้าย พวกเขาอดคานกลางมักจะรับซื้อฝ้ายในราคาต่ำเกินไป โดยพอลาคานกลางอ้างว่า ฝ้ายที่ปลูกเป็นฝ้ายพันธุ์ไม่ดี ตลาดฝ้ายไม่ต้องการจึงทำให้ขายลำบาก การปลูกฝ้ายของเกษตรกรที่ทำกันในเนื้อที่เพาะปลูกหลายไร่จำเป็นต้องอาศัยแรงงานช่วยในการปรับปรุงที่ดินและเก็บปุ๋ยฝ้ายด้วย แต่เกษตรกรมักขาดแรงงานเพราะชาวจีนซึ่งเคยมารับจ้างเป็นคณงานในไร่ฝ้ายได้นิยมไปรับจ้างเป็นคณงานสร้างทางรถไฟกันมาก¹ ทำให้การปลูกฝ้ายของชากรแรงงานไปด้วย อย่างไรก็ตามการปลูกฝ้ายของไทยยังมีปัญหาเรื่องเกษตรกรไม่ค่อยมีความรู้ที่จะพัฒนาการปลูกฝ้ายให้ดีและมีความเจริญขึ้น ส่วนมากขาดประสบการณ์และใช้พันธุ์ฝ้ายไม่ค่อยดีนัก

รัฐบาลได้มองเห็นว่า การปลูกฝ้ายมีความสำคัญต่อเศรษฐกิจของประเทศ เช่นเดียวกับพืชอื่น ๆ เพราะฝ้ายทำเป็นเครื่องนุ่งห่มใช้ภายในประเทศจึงไม่จำเป็นต้องเสียเงินตราสั่งซื้อจากภายนอกในขณะที่เดียวกันถ้ามีการส่งเสริมการปลูกฝ้ายให้เจริญก็จะสามารถส่งฝ้ายเป็นสินค้าออกได้ ดังนั้นรัฐบาลจึงได้มีนโยบายที่จะส่งเสริมการปลูกฝ้ายให้มากยิ่งขึ้น โดยมีองบงานใหม่สเตอร์ เอช โยโกตา (Mr. H. Yagota)² ทำโครงการเพื่อส่งเสริมการปลูกฝ้าย คือการจัดตั้งสถานีทดลองการปลูกฝ้ายขึ้นที่อำเภอพรหมพิราม

¹ หจข., เอกสาร ร.5 ยช. 1/49, รายงานการตรวจงานการรถไฟ และไปรษณีย์โทร เลขของพระยาสุริยานุวัตร

² เป็นผู้อำนวยการเพาะปลูกของกระทรวงเกษตรราชการ

ในเขตลพิษณุโลก¹ เพื่อดำเนินงานส่งเสริมการปลูกฝ้าย ดังต่อไปนี้คือ

1. คัดเลือกหาพันธุ์ฝ้ายที่สามารถใหญ่ฝ้ายมากมาทดลองปลูก
2. ศึกษาวิธีการปลูกและการดูแลรักษาตลอดจนวิธีการป้องกันโรค
3. เมื่อใดพันธุ์ที่ดีแล้วจึงจะแจกพันธุ์ฝ้ายนี้ให้เกษตรกร ให้นำไปปลูกต่อไป
4. ศึกษาเครื่องมือที่ใช้แยกเมล็ดฝ้ายออกจากฝ้าย
5. ให้ความรู้เรื่องต่าง ๆ เกี่ยวกับการปลูกฝ้ายแก่เขาาชน เพื่อปลูกฝ้ายใหม่มีความ

สนใจในการปลูกฝ้าย

ต่อมารัฐบาลได้ตั้งสถานีทดลองทำไร่ฝ้ายขึ้นที่มณฑลพิษณุโลก โดยมี มิสเตอร์ เอฟ. ลูฟซา (Mr. F. Lufsa)² เป็นผู้ดำเนินการทดลองปลูกพันธุ์ฝ้ายต่าง ๆ เช่นพันธุ์ฝ้าย แอลเอ็น ฟลอราโครา โมอาซาแลนค์ ของอเมริกา พันธุ์ฝ้ายอาบลาส ของอียิปต์ นอกจากนี้ ยังมีพันธุ์ฝ้ายเขมร และพันธุ์ฝ้ายเวียดนามด้วย เพื่อขยายพันธุ์ให้เกษตรกรที่สนใจนำไปปลูกตามรายงานของมิสเตอร์ โยโกตากลาวา มีเกษตรกรทำไร่ฝ้ายถึง 1,700 ไร่ ที่มณฑลพิษณุโลก รัฐบาลยังตั้งโรงหีบฝ้ายเพื่อรับหีบฝ้ายให้กับเกษตรกร และนำเมล็ดฝ้ายที่หีบได้ไปแจกให้กับเกษตรกร เพื่อขยายพันธุ์อีกด้วย นอกจากนี้รัฐบาลยังส่งนักเรียนโรงเรียนเกษตรราธิการไปศึกษาและดูงานการปลูกฝ้ายในประเทศอเมริกา³ ผู้ที่ได้รับการคัดเลือกไปศึกษา คือ พระโภชกร (ค. มลินทสุทร)

การส่งเสริมการปลูกฝ้ายของรัฐบาล ยังมีโครงการอื่น ๆ อีกที่จะดำเนินงานต่อไป เช่น เมื่อเกษตรกรทำการปลูกฝ้ายมากขึ้น ถ้าฝ้ายมีปริมาณมากก็จะตั้งโรงงานเกี่ยวกับอุตสาหกรรมฝ้ายขึ้น เพื่อตอบสนองการปลูกฝ้ายของไทยให้มีความเจริญรุ่งเรือง คือการ

¹ หจข., เอกสาร กส. กรมเพาะปลูกแฟ้ม 13/572, รายงานการเพาะปลูกของมิสเตอร์ โยโกตา

² เป็นครูโรงเรียนเกษตรราธิการ.

³ กระทรวงเกษตร, ประวัติกระทรวงเกษตร พิมพ์ในงานเปิดศึกที่ทำการกระทรวงเกษตร (พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2499).

ตั้งโรงงานทำเส้นค้าย และโรงงานทอผ้า แต่ในขณะนี้ได้เกิดภาวะเศรษฐกิจภายในประเทศตกต่ำ โครงการส่งเสริมการปลูกฝ้ายของรัฐบาลจึงไม่ก้าวหน้าต่อไป

การเลี้ยงไหมเพื่อใช้ทำผ้าไหมก็ทำกันมานานเช่นเดียวกับการทอผ้าฝ้าย ความสำคัญของการเลี้ยงไหมอยู่ที่การปลูกต้นหม่อนให้มียเพียงพอกับปริมาณตัวไหมที่จะผลิตและสาวไหม¹ การเลี้ยงไหม ผลิตเส้นไหม และทอผ้าไหม ทำกันมากในมณฑลนครราชสีมา และมณฑลอุดร รัฐบาลได้ส่งเสริมให้การเลี้ยงไหมกว้างขวางออกไปอีกจึงได้ตั้งสาขาของกรมช่างไหมขึ้นอีก 4 กอง เมื่อ พ.ศ. 2452 คือกองจังหวัดร้อยเอ็ด กองจังหวัดศรีสะเกษ กองจังหวัดชัยภูมิ และกองอำเภอจตุรัส นอกจากนี้ยังปรับปรุงโรงเรียนช่างไหม และมีนโยบายเปลี่ยนแปลงระเบียบของกรมช่างไหมเสียใหม่ เมื่อ พ.ศ. 2454 เพื่อให้มีความเหมาะสม โดยสรุปได้ดังนี้คือ

1. การเผยแพร่ความรู้การเลี้ยงไหมและสาวไหม ซึ่งเจ้าหน้าที่ของกรมช่างไหมได้กระทำอยู่ ให้เลือกราษฎรในท้องถิ่นนั้นทำหน้าที่เป็นครูสอนราษฎรในท้องถิ่นเดียวกันก็ เพราะเป็นการประหยัดงบประมาณแผ่นดินและครูในท้องถิ่นย่อมเข้าใจราษฎรในท้องถิ่นเดียวกัน หลักในการเลือกราษฎรเป็นครูนั้น ให้นายอำเภอเป็นผู้มาคัดเลือกผู้ที่เหมาะสมค่าบลดะ 2-3 คน เพื่อส่งมาเรียนวิชาการทำไหมก่อนที่ท้องถิ่นใดไกลจากที่ว่าการอำเภอ ให้ตั้งกองสอนขึ้น ณ ตำบลนั้น และมีสถานที่ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมใกล้กับบริเวณที่จัดสอน ในจำนวนพื้นที่ประมาณ 1-2 ไร่ รวมทั้งให้ทำการผสมพันธุ์ไหมแจกแก่เกษตรกรไปทำพันธุ์ด้วย ผู้ที่เรียนจบและออกไปเป็นครูสอนการเลี้ยงไหมสาวไหมจะให้รางวัลเครื่องสาวไหม

¹คือการดึงใยไหมออกจากตัวคักแก่ของตัวไหม แล้วนำมาเก็บรวมไว้เรียกว่าเส้นไหม

²ได้เปิดโรงเรียนช่างไหมขึ้นที่ตำบลสระปทุม สอนวิชาการทำไหม ต่อมาได้รวมโรงเรียนช่างไหมเข้ากับโรงเรียนข้าราชการพลเรือน เมื่อ พ.ศ. 2455

หนึ่งเครื่อง ครูที่สอนการเลียงไหมและสาวไหมเมื่อสามารถสอนศิษย์ได้ตั้งแต่ 30 คนขึ้นไป ทางราชการจะให้รางวัลแก่ครูเป็นเงิน 160 บาท เฉพาะในปีที่สอนศิษย์ได้ตามกำหนด รางวัลนี้ทางราชการจะให้เป็นประจำ

2. ในการทอผ้าไหม ให้มีครูสอนเช่นเกี่ยวกับการเลียงไหมและการสาวไหม เมื่อผู้ที่จะทำหน้าที่เป็นครูได้เรียนจบออกไปเป็นครูสอน และสามารถสอนศิษย์ได้ตั้งแต่ 30 คนขึ้นไป ทางราชการจะให้รางวัลแก่ครู ซึ่งมีหลักการให้รางวัลเช่นเดียวกับครูที่สอนการเลียงไหมและการสาวไหม

3. ให้กองช่างไหมประจำมณฑลเป็นผู้ดำเนินการทำการเลียงไหมสาวไหมและทอผ้าไหมเป็นตัวอย่างแก่ราษฎร ในด้านการเลียงไหมให้ทำการปลูกหม่อนเลียงไหมให้มากขึ้นเพื่อนำไปแจกแก่ราษฎรขยายพันธุ์ต่อไปได้

อย่างไรก็ตาม นโยบายการเปลี่ยนแปลงระเบียบของกองช่างไหม ไม่ได้ผล เพราะในเรื่องการจัดหาผู้ที่ทำหน้าที่เป็นครูสอนการเลียงไหม สาวไหม และการทอผ้าไหม ไม่ค่อยมีคนสนใจสมัครเป็นครู สำหรับผู้ที่เรียนจบแล้วออกไปเป็นครูสอนก็ไม่สามารถจะหาศิษย์ให้ครบถึง 30 คน จึงไม่ได้รับรางวัลตามระเบียบที่ทางราชการได้กำหนดไว้ พวกครูจึงเกิดความท้อถอย การส่งเสริมการเลียงไหมโดยรัฐบาลมีนโยบายผลิตครูสอน การเลียงไหม การสาวไหม และการทอผ้าไหม จึงเกิดความล้มเหลว นอกจากนี้ไหมยังเกิดโรคทำให้เป็นอุปสรรคต่อการผลิตเส้นไหมผู้เลียงไหมจึงขาดทุน¹ ดังนั้นรัฐบาลจึงล้มเลิกการบำรุงไหมและกองช่างไหม เมื่อ พ.ศ. 2456 ทำให้การผลิตไหมดิบของไทยในช่วงนี้ทำได้ไม่มากนัก

สรุปได้ว่า การดำเนินงานด้านการเพาะปลูกของรัฐบาลโดยการจัดซื้อพันธุ์ข้าวปลูกแจกเกษตรกร รวมทั้งการส่งเสริมการปลูกฝ้ายและการเลียงไหมเพื่อส่งเสริมการเกษตรกรรมมีผลดังนี้คือ การจัดซื้อพันธุ์ข้าวปลูกแจกเกษตรกร เพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนพันธุ์ข้าวปลูกนั้น ปรากฏว่ารัฐบาลไม่สามารถหาซื้อพันธุ์ข้าวปลูกได้ตามจำนวนที่ต้องการ จึงไม่มีพันธุ์ข้าวปลูกแจกเกษตรกรได้ทั่วถึง ส่วนการส่งเสริมการปลูกฝ้ายและการเลียงไหม รัฐบาลไม่ประสบผลสำเร็จ เนื่องจากรัฐบาลมีงบประมาณจำกัดในการส่งเสริมการปลูกฝ้าย และรัฐบาลไม่ได้ส่งเสริมการเลียงไหมและทอผ้าไหมอย่างจริงจัง

¹ ประวัติกระทรวงเกษตร, ที่ระลึกคล้ายวันสถาปนาครบ 75 ปี วันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2510 หน้า 16

3. งานด้านเผยแพร่ความรู้ทางการ เกษตรกรรม

รัฐบาลได้ดำเนินงานด้านเผยแพร่ความรู้ทางการ เกษตรกรรมคือ

- ก. การจัดงานแสดงการ กลีกรรรมและพานิชยการ.
- ข. การจัดพิมพ์หนังสือเพื่อส่งเสริมการ เกษตรกรรม

ก. การจัดงานแสดงการ กลีกรรรมและพานิชยการ.

วัตถุประสงค์ในการจัดงานแสดงการ กลีกรรรมและพานิชยการ เป็นนโยบายทางหนึ่งของรัฐบาลที่ทรงการให้ราษฎรทั่วไปได้มีความสนใจในการ เกษตรกรรมและพานิชยการควบคู่กันไป ทั้งนี้เพราะ เกษตรกร เมื่อทำการเพาะปลูกพืชผลต่าง ๆ และทำการเลี้ยงสัตว์เมื่อใดผลผลิตแล้วจำเป็นต้องมีตลาดจำหน่าย การที่ เกษตรกรขายผลผลิตของตนได้คล่องตัวก็และไคราคาก็ ย่อมจะ เกิดกำลังใจและเกิดความขยันขันแข็งในการประกอบอาชีพของตนยิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้รัฐบาลอาจมองเห็นว่า การจัดงานแสดงการ กลีกรรรมและพานิชยการ ย่อมจะเป็นประโยชน์ต่อ เกษตรกรโดยตรงและเป็นผลดีต่อปัญหา เศรษฐกิจของประเทศในขณะนั้นด้วย ดังนั้นรัฐบาลจึงได้จัดให้มีการจัดงานแสดงการ กลีกรรรมและพานิชยการ ครั้งที่ 2 ขึ้นที่ท่าบดสระปทุมวัน เมื่อวันที่ 10 เมษายน พ.ศ. 2454 เพื่อเป็นกำลังใจต่อ เกษตรกรให้เร่งเพิ่มผลผลิต และยังเป็น การดำเนินรอยตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ซึ่งพระองค์ทรงมีนโยบายที่จะส่งเสริมการ เพาะปลูกให้เจริญรุ่งเรือง¹

¹ ในตอนปลายสมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2452 - พ.ศ. 2453) เกษตรกรทำการเพาะปลูกไม่ได้ผลเพราะได้รับความกระทบกระเทือนจากภัยธรรมชาติ รัฐบาลมีนโยบายที่จะเร่งเพิ่มผลผลิตทางการ เกษตรกรรม จึงจัดให้มีการจัดงานแสดงการ กลีกรรรมและพานิชยการ ครั้งที่ 1 ขึ้นที่ ท่าบดสระปทุมวัน เมื่อวันที่ 18 เมษายน พ.ศ. 2453 และเตรียมงานแสดงการ กลีกรรรมและพานิชยการ ครั้งที่ 2 ขึ้นอีกในวันที่ 3 เมษายน พ.ศ. 2454 แต่รัชกาลที่ 5 ได้เสด็จสวรรคตเสียก่อน การจัดงานแสดงการ กลีกรรรม ครั้งที่ 2 จึงต้องเลื่อนต่อไปอีก

ครั้งที่พระพุทธรูปเจ้าหลวงโคมี่พระราชดำรัสในวันเปิดงานแสดงกสิกรรมและพานิชยกรรม ครั้งที่ 1 ว่า "เราควรพยายามบำรุงกสิกรรมและพานิชยกรรมให้เจริญขึ้น เพราะเป็นที่ตั้งแห่งความสมบูรณ์ ความสมบูรณ์เป็นที่ตั้งแห่งกำลัง กำลังเป็นที่ตั้งแห่งอำนาจ"¹ การจัดงานแสดงกสิกรรมและพานิชยกรรมของรัฐบาลในสมัยรัชกาลที่ 6 จึงมีนโยบายเช่นเดียวกับรัฐบาลก่อน

ในวันเปิดงานแสดงกสิกรรมและพานิชยกรรม ครั้งที่ 2 พระยวงษาอุปราชเสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการ ได้รายงานกราบบังคมทูลรัชกาลที่ 6 ถึงวัตถุประสงค์ในการจัดงานว่า

การแสดงกสิกรรมและพานิชยกรรม ซึ่งเป็นอุบายอันหนึ่งที่จะแนะนำชักจูงให้ราษฎรมีใจเพื่อพูนขึ้นในการกสิกรรม หัตถกรรมและพานิชยกรรม ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงไต่ทรงพระมหากรุณาเริ่มวางไว้มานานแล้ว เพราะทรงแจ้งในพระปรีชาญาณอันลึกซึ้งว่ากำลังและความมั่นคงของชาตินั้น ย่อมจะมีแก่ประเทศที่เจริญด้วยกสิกรรมและพานิชยกรรมเป็นที่ตั้ง และตามที่ไต่ฝ่าละอองธุลีพระบาทไต่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กระทรวงเกษตรธิการจัดให้มีการแสดงกสิกรรมและพานิชยกรรมสืบต่อไปดังนี้ ก็เห็นประจักษ์อยู่แล้วว่า ไต่ฝ่าละอองธุลีพระบาททรงดำเนิการบำรุงกสิกรรมและพานิชยกรรมตามรอยพระบาทสมเด็จพระชนกกษัตริราช ไต่ทรงไว้แล้ว และทรงตั้งพระราชหฤทัยทูลบำรุงการเพาะปลูกและการค้าขายของประเทศให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น²

การดำเนินงานและการจัดหาทุนมาช่วยในการใช้จ่ายการจัดงานแสดงกสิกรรมครั้งที่ 2 รัฐบาลมีงบประมาณจำกัด พระยวงษาอุปราชได้ให้มิสเตอร์ บาเนต (Mr. J. C. Barnett) ซึ่งเป็นที่ปรึกษาของกรมเพาะปลูกช่วยเรียบเรียงสมุดรายงาน

¹ เมมโมร์แรนดัม ที่จะแก้ไขการทำงานที่เสื่อมทรามอยู่ให้กลับเจริญขึ้นอีก
อ้างแล้ว.

² หจข., เอกสาร ร.6 กษ. 1/3, คำกราบบังคมทูลในวันเปิดการแสดงกสิกรรมและพานิชยกรรม ครั้งที่ 2 วันที่ 10 เมษายน พ.ศ. 2454.

และภาพถ่ายงานแสดงศิลปกรรม ครั้งที่ 1 ประมาณ 40 ภาพ จัดเป็นรูปเล่มทั้งฉบับภาษาไทย และฉบับภาษาอังกฤษ¹ เพื่อประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนทั่วไปและชาวต่างประเทศที่เข้ามาชมงานแสดงได้ทราบถึงนโยบายของรัฐบาล และเป็นการเผยแพร่พระเกียรติยศของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 ที่พระองค์ได้มีพระราชประสงค์จะสนับสนุนบำรุงการ เกษตรกรรม และพาณิชย์การของไทยให้มีความเจริญก้าวหน้าทัดเทียมกับต่างประเทศ สมุครายงานการจัด การแสดงการศิลปกรรม เล่มนี้ ได้พิมพ์จำนวน 1,000 เล่ม เพื่อให้เสร็จทันจำหน่ายในวัน เปิดงานแสดงศิลปกรรม ครั้งที่ 2 พร้อมทั้งได้ลงโฆษณาจากทางรานค้าต่าง ๆ จำนวน 65 รายไว้ตอนท้ายของเล่ม เงินที่ได้จากการโฆษณาของทางรานค้าต่าง ๆ จะได้ประมาณ 1,300 บาท สมุครายงานเล่มนี้จัดจำหน่ายให้กับผู้ที่สนใจในราคาถูก นอกจากนั้นกระทรวง เกษตรการยังจัดพิมพ์หนังสือที่ให้ความรู้เกี่ยวกับคานาวิชาการ เกษตรกรรมเพื่อแจกจ่ายให้กับ ผู้ที่เข้าชมในงานแสดงมีจำนวน 5 เล่มคือ² หนังสือพระราชดำรัสตอบในการ เปิดการแสดง การศิลปกรรม ครั้งที่ 1 ของรัชกาลที่ 5 และพระราชดำรัสตอบในการ เปิดการแสดงศิลปกรรม ครั้งที่ 2 ของรัชกาลที่ 6 หนังสือเรื่องการทำไร่ฝ้ายและการทอผ้า หนังสือเรื่องการทำไร่ ยางพาราวัลเบอร์ และหนังสือเรื่องการทำไหมเลี้ยงไหม การแจกหนังสือดังกล่าวนี้จะแจก ให้กับผู้ที่เข้าชมงานตลอดเวลาที่เปิดการแสดง ส่วนเงินงบประมาณที่จะใช้จ่ายในการจัดงาน รัฐบาลได้โอนเงินสำหรับเพิ่มเงินเดือนข้าราชการที่เหลือออกมาจ่ายให้กับกระทรวง เกษตรการ การไปดำเนินงาน ได้เงินทั้งสิ้น 37,500 บาท³ ในงานแสดงได้จัดให้มีกิจกรรมและการสาธิต เรื่องต่าง ๆ เกี่ยวกับทางด้านเกษตรกรรมและเครื่องมือจักรกล ตลอดจนอุปกรณ์ที่เป็นประโยชน์

¹Report of the Seal of the Department of Agriculture
First Annual Exhibition of Agriculture and Commerce held in
Bangkok, April 1910, by J.C. Barnett.

²หนังสือประกอบศิลปกรรม เล่ม 1.

³พจ., เอกสาร ร.6 กษ. 1/3, หนังสือของหอรัษฎากรพิพัฒน์ วันที่ 11-

ต่อการส่งเสริมการเกษตรกรรมและพาณิชย์การด้วย เช่นจัดให้มีการทอผ้าไหม สาวไหมและ
 บัณฑิตใหม่ของกองช่างไหม มีการทอผ้าฝ่ายของพนเมือง ซึ่งมีคนให้ความสนใจเข้าชมการแสดง
 การทอผ้าไหมกันมาก นักเรียนสตรีของโรงเรียนเสาวภาและวังหลังได้จัดแสดงการฝีมือและ
 การเย็บปักถักร้อย เพื่อส่งเสริมทางคานศิลป์หัตถกรรมของสตรีไทย โรงเรียนเกษตรราธิการ
 ได้จัดแสดงพันธุ์ไม้ต่าง ๆ และสาขิตการเพาะปลูกสมัยใหม่ เพื่อเผยแพร่ความรู้ให้กับประชาชน
 ทางด้านเครื่องจักรกลต่าง ๆ ไคมีบริษัท เฮวาค เออสกิน นำเครื่องสีข้าวและเครื่องจักร
 อื่น ๆ มาตั้งแสดง ทาง เอฟ. เอช. ชูเด ได้ปลูกโรงสีข้าวและเดินเครื่องสีข้าวใหม่
 ทางแบคแมน ได้นำเครื่องฟักไขมารวมแสดงด้วย

สำหรับเครื่องอุปกรณ์ต่างๆ ที่ใช้ในการทำนานั้น ได้จัดให้มีการแสดงค้นโฉชนิด
 ต่าง ๆ เช่น มีเงินมาจากมณฑลคอนโค โคลิบู่น โออเมริกา โอยุโรป และโอไทยจากมณฑล
 ต่าง ๆ มารวมตั้งแสดงให้ชม พร้อมทั้งได้แสดงวิธีการไถนาที่บริเวณนาที่ติดกับถนนราชดำริ
 ตลอดงานแสดงตั้งแต่เวลาบ่าย 4 โมงถึงเวลาพลบค่ำ² ผลของการทดลองวิธีไถนา
 ปรากฏว่า โออเมริกาก็กินดินลึกพอทีและกลับหน้าดินไคดีกว่าโอไทยโบราณ ทั้งยังเป็นการเบา
 แรงสัตว์ที่ใช้ลากจูงคันไคด้วย โออเมริกายังมีประสิทธิภาพสามารถไคได้ในที่ดินแข็งไคดี
 การประกอบคันไคมีความแข็งแรงมั่นคงและไคไคเร็วกว่าโอไทยประมาณสองเท่า³

ทางด้านหัตถกรรมมีการแสดงเครื่องใช้จักสานและเครื่องถม ของสามัคยาจารย์
 สยามคม นอกจากนี้ยังมีร้านค้าต่าง ๆ ซึ่งจัดจำหน่ายสินค้าให้กับผู้ที่เข้าชมในงาน เป็นคนว่า
 ราวภาษาชนะแกะสลักกะลามะพร้าว ราวตุ๊กตาเด็กเล่น ราวพิศชนนิก ราวช่างหวี ราวช่างศิลป์
 เป็นต้น ส่วนการประกวดพันธุ์ข้าวและการประกวดพันธุ์สัตว์ต่าง ๆ เช่น ไค กระบือ มา สุก
 เบ็ด ไค และห่าน มีไม่ค้อยมากดังที่ทางราชการไคตั้งเป้าหมายไว้ ประชาชนที่เข้าชมในงาน
 ก็มึนค้อย เนื่องจากเกิดฝนตกติดต่อกันถึง 2 วัน งานแสดงการกลสิกรรม ครั้งที่ 2 ได้ปิดการ
 แสดงเมื่อวันที่ 19 เมษายน พ.ศ. 2454

1หนังสือประกอบกลสิกรรม เลม 1 อ้างแล้ว.

2 เรื่องเดียวกัน.

3 เรื่องเดียวกัน.

ในวันปฏิบัติงานแสดง รัชกาลที่ 6 ไฉมีพระบรมราชโองการให้สมเด็จพระเจ้า
บรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช เสด็จไปประทานรางวัลแก่ผู้ที่ได้รับรางวัล
การประกวดพันธุ์ข้าวและพันธุ์สัตว์ต่าง ๆ ผลการประกวดตามบัญชีที่ได้รับรางวัลมีดังนี้
ตารางที่ 6 รางวัลการประกวดพันธุ์ข้าวและพันธุ์สัตว์ต่าง ๆ

ลำดับ	รายชื่อ	ประเภทรางวัล
<u>แผนกพันธุ์ข้าว</u>		
1	ชาวเลียน	รางวัลที่ 3 เหรียญทองแดง 1 เหรียญและประกาศนียบัตร 1 ฉบับ
2	แม่รำพึง	รางวัลที่ 3 เหรียญทองแดง 1 เหรียญและประกาศนียบัตร 1 ฉบับ
3	ชาวบายศรี	รางวัลที่ 3 เหรียญทองแดง 1 เหรียญและประกาศนียบัตร 1 ฉบับ
<u>แผนกสัตว์ใช้งาน</u>		
1	กระบือผู้สีคำ ชื่อสังวาลย์	รางวัลที่ 1 เสมอไปโพธิทอง 1 เสมอและประกาศนียบัตร 1 ฉบับ
2	มาตุไทยสีเขียว ชื่ออุบล	รางวัลที่ 1 เสมอไปโพธิทอง 1 เสมอและประกาศนียบัตร 1 ฉบับ
3	กระบือผู้สีคำ ชื่อทองยอย	รางวัลที่ 2 เสมอไปโพธิเงิน 1 เสมอและประกาศนียบัตร 1 ฉบับ
4	กระบือผู้สีเหลือง ชื่อเหลือง	รางวัลที่ 2 เสมอไปโพธิเงิน 1 เสมอและประกาศนียบัตร 1 ฉบับ
5	กระบือผู้สีคำ ชื่อจาก	รางวัลที่ 2 เสมอไปโพธิเงิน 1 เสมอและประกาศนียบัตร 1 ฉบับ
6	นางมาไทยสีสว่างเล็ก	รางวัลที่ 2 เสมอไปโพธิเงิน 1 เสมอและประกาศนียบัตร 1 ฉบับ
7	นางมาไทยสีสว่างลูกคึก	รางวัลที่ 3 เสมอไปโพธิทองแดง 1 เสมอและประกาศนียบัตร 1 ฉบับ
<u>แผนกสัตว์ต่าง ๆ</u>		
1	สุกร 2 ตัว	รางวัลที่ 2 เหรียญเงิน 1 เหรียญและประกาศนียบัตร 1 ฉบับ
2	ไก่ 4 ตัวพันธุ์ตะเภ	รางวัลที่ 3 เหรียญทองแดง 1 เหรียญและประกาศนียบัตร 1 ฉบับ
3	ไก่เมีย 4 ตัวพันธุ์ตะเภ	รางวัลที่ 3 เหรียญทองแดง 1 เหรียญและประกาศนียบัตร 1 ฉบับ

ที่มา : หจข., เอกสาร ร.6 กษ. 1/3, บัญชีประกาศนียบัตรที่ได้รับรางวัลในงาน
แสดงการกลีกรรรมและพานิชยกรรม ร.ศ. 130.

ตารางที่ 7 รางวัลการประกวดพิมพ์และประเภทอื่น ๆ

ลำดับ	รายชื่อ	ประเภทรางวัล
1	ฝ่าย	รางวัลที่ 1 เหรียญทอง 1 เหรียญ ประกาศนียบัตร 1 ฉบับ รางวัลที่ 2 เหรียญเงิน 1 เหรียญ ประกาศนียบัตร 1 ฉบับ รางวัลที่ 3 เหรียญทองแดง 1 เหรียญ ประกาศนียบัตร 1 ฉบับ
2	ยาสูบ	รางวัลที่ 1 เหรียญทอง 2 เหรียญ ประกาศนียบัตร 2 ฉบับ รางวัลที่ 2 เหรียญเงิน 3 เหรียญ ประกาศนียบัตร 3 ฉบับ รางวัลที่ 3 เหรียญทองแดง 1 เหรียญ ประกาศนียบัตร 1 ฉบับ
3	พืชเส้นใย	รางวัลที่ 1 เหรียญทอง 1 เหรียญ ประกาศนียบัตร 1 ฉบับ รางวัลที่ 2 เหรียญเงิน 2 เหรียญ ประกาศนียบัตร 2 ฉบับ รางวัลที่ 3 เหรียญทองแดง 2 เหรียญ ประกาศนียบัตร 2 ฉบับ
4	มะพร้าว	รางวัลที่ 1 เหรียญทอง 1 เหรียญ ประกาศนียบัตร 1 ฉบับ รางวัลที่ 2 เหรียญเงิน 1 เหรียญ ประกาศนียบัตร 1 ฉบับ รางวัลที่ 3 เหรียญทองแดง 2 เหรียญ ประกาศนียบัตร 2 ฉบับ
5	ผัก	รางวัลที่ 1 เหรียญทอง 1 เหรียญ ประกาศนียบัตร 1 ฉบับ รางวัลที่ 2 เหรียญเงิน 2 เหรียญ ประกาศนียบัตร 2 ฉบับ
6	โรงงานทั่วไป การทอผ้า สลักหินอ่อน ช่างเงิน เครื่องปั้นดิน เผา หีบบุหรี เครื่อง หนัง ระบาย เสื้อผ้า แกะสลัก	รางวัลที่ 1 เหรียญทอง 7 เหรียญ ประกาศนียบัตร 7 ฉบับ รางวัลที่ 2 เหรียญเงิน 12 เหรียญ ประกาศนียบัตร 12 ฉบับ รางวัลที่ 3 เหรียญทองแดง 14 เหรียญ ประกาศนียบัตร 14 ฉบับ
7	ผลิตภัณฑ์จากป่าไม้	รางวัลที่ 1 เหรียญทอง 4 เหรียญ ประกาศนียบัตร 4 ฉบับ รางวัลที่ 2 เหรียญเงิน 5 เหรียญ ประกาศนียบัตร 5 ฉบับ รางวัลที่ 3 เหรียญทองแดง 10 เหรียญ ประกาศนียบัตร 10 ฉบับ

ที่มา : เอกสารเรื่องเดียวกัน.

ผลของการจัดงานแสดงการถวญญกรรมและพานิชยการ ครังที่ 2 ปรากฏว่ามผลตต่าง ๆ ไคจ้คส่งผลิตผลตทางการ เกษตรกรรมและสิ่งของตาง ๆ เขามารวมแสดงในงานนอยกวาการแสดงการถวญญกรรมและพานิชยการ ครังแรก พวกพอลาชาวตางประเทศและหางรานในกรุง เทพ ก็นำเครื่องจักร กอและอุปกรณเกี่ยวกับการ เกษตรกรรมมารวมแสดงนอยเชนเคียวกัน จึงทำให้ประชาชนสนใจเขาชมงานแสดงนอยกวาที่หางราชการหวังไวพระยวงษาอุปราชจึง เสนอรัฐบาลให้มการจัดงานแสดงการถวญญกรรมและพานิชยการ ครังต่อไปโดยเวนระยะ 3 - 4 ปีตอครัง และควรจ้คใหม่ตลาคนัดแสดงพืชผล สัตว์พาหนะและสัตว์ตาง ๆ พร้อมทั้งมีการแสดงสินค้ายอื่น ๆ ควบ การมีตลาคนัดควรใหม่ทุกปีทั้งในกรุง เทพและตามมณฑลอื่น ๆ แต่ในที่ประชุมของรัฐบาลตองการให้งคการจัดงานแสดงการถวญญกรรมและพานิชยการไวชั่วคราว และจ้คใหม่ตลาคนัดขึ้นที่อำเภอสนามจันทร์ เมืองนครปฐม ตอมารัฐบาลไคออกประกาศงคการแสดงการถวญญกรรมและพานิชยการ ไวชั่วคราว ดังคำประกาศคองหนึ่งว่า

. . . การแสดงการถวญญกรรมและพานิชยการ ซึ่งเป็นทางที่จะแนะนำจ้คจริงให้อาณาประชาราษฎรนิยมในการถวญญกรรม หัตถกรรมและพานิชยการในประเทศสยามให้เจริญยิ่งขึ้น ตามที่ไคจ้คมาแล้วที่สระปทุมวันเมื่อ ร.ศ. 129 และ ร.ศ. 130 นั้น ถ้าจะจ้คใหม่มีการแสดงทุกปีไม่มีเวลาหยุด บรรดาที่นำสิ่งของพืชผลตาง ๆ มาแข่งขันในการแสดงนั้นก็ไมสะดวก. . . เพราะฉนั้นใน ร.ศ. 131 นี้ ควรงคการแสดงการถวญญกรรมและพานิชยการ เลียชั่วคราว เพื่อให้บรรดาผู้ที่นำสิ่งของมาตั้งแสดงนั้น ไคมีเวลาพอที่จะ เตรียมจ้คนำสิ่งของและบำรุงพืชพันธุ์ไมตาง ๆ ให้บริบูรณ์ยิ่งขึ้นทันกับเวลาที่มีการแสดงการถวญญกรรมและพานิชยการในภายหลัง¹

¹หจข., เอกสาร ร.6 กษ. 1/3, ประกาศงคการแสดงการถวญญกรรมและพานิชยการไวชั่วคราว ตุลาคม พ.ศ. 2454.

ข. การจัดพิมพ์หนังสือเพื่อส่งเสริมการเกษตรกรรม

หลังจากที่รัฐบาลได้จัดงานแสดงการถดถอยและพานิชยกรรม ครั้งที่ 2 ขึ้นแล้ว ผลของการจัดงานในครั้งนี้ปรากฏว่า ยังไม่เป็นที่มุ่งหวังตามเจตนารมณ์ของรัฐบาลเท่าที่ควร เนื่องจากมีผู้ส่งผลิตผลทางเกษตรกรรมและเครื่องจักรกลต่าง ๆ มารวมแสดงในงานน้อยกว่าที่คาดไว้ นอกจากนี้รัฐบาลยังมีอุปสรรคในการจัดงานหลายเรื่องด้วยกัน เป็นต้นว่า เงินงบประมาณที่ใช้จ่ายในการจัดงานมีจำกัด เหตุการณ์ของบ้านเมืองกำลังอยู่ในภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ และประชาชนชาวไทยที่กำลังอยู่ในระหว่างความเศร้าสลดในการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ได้เสด็จสวรรคต จึงทำให้มีผู้เข้าชมงานแสดงน้อยกว่างานแสดงการถดถอยและพานิชยกรรม ครั้งที่ 1 ถึงกระนั้นก็ตามรัฐบาลยังมีความตั้งใจที่จะส่งเสริมการเกษตรกรรมให้ก้าวหน้าต่อไปอีก ทั้งที่กระทรวงเกษตรธิการได้มีความเห็นว่าควรจะได้มีการจัดพิมพ์หนังสือฉบับหนึ่ง เพื่อเป็นการชักชวนให้ประชาชนได้มีความสนใจในการถดถอย พานิชยกรรม และพานิชยกรรม ทั้งยังเป็นการส่งเสริมให้เกษตรกรเกิดความชำนาญในการเพาะปลูกยิ่งขึ้น¹ พระยาวงษาอนุประพัทธ์จึงได้กำหนดหลักการและจัดออกแบบรูปเล่มของหนังสือขึ้น เพื่อนำขึ้นทูลเกล้าฯ รัชกาลที่ 6 หนังสือเล่มนี้จัดพิมพ์ออกเป็นรายเดือน ๆ ละ 1,000 ฉบับ มีความหนาไม่เกิน 12 ยก พิมพ์เป็นภาษาไทยและมีโครงการจะพิมพ์เป็นฉบับภาษาอังกฤษ² เพื่อเป็นการเผยแพร่แก่ชาวต่างประเทศด้วย หนังสือที่กระทรวงเกษตรธิการได้จัดพิมพ์นั้นชื่อว่า หนังสือประกอบถดถอยโดยต้องใช้งบประมาณในการจัดพิมพ์เดือนละ 200 บาท³

¹ หจข., เอกสาร ร.6 กษ. 1/8, หนังสือของพระยาวงษาอนุประพัทธ์กราบบังคมทูลรัชกาลที่ 6 วันที่ 19 พฤษภาคม พ.ศ. 2454.

² เหมือนกับหนังสือพิมพ์ต่างประเทศ เช่น Review of Agriculture หรือ Agriculture Journal และ Farmer's Bulletin.

³ หจข., เอกสาร ร.6 กษ. 1/8, หนังสือประกอบถดถอย.

การออกหนังสือประกอบสิทธิกรรครั้งแรกจะแจกให้เปล่าแก่ข้าราชการทั่วไปตั้งแต่เสนาบดีกระทรวงต่าง ๆ ข้าราชการเทศบาล ข้าราชการเมืองและนายอำเภอทุกมณฑล โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการให้ข้าราชการเหล่านี้ช่วยเผยแพร่ไปถึงราษฎรด้วยทางหนึ่ง หนังสือที่จะแจกข้าราชการมีจำนวน 600 เล่ม ส่วนที่เหลืออีก 400 เล่มจะเตรียมไว้สำหรับจำหน่ายแก่ผู้ที่สนใจ โดยผู้ที่เป็นสมาชิกรับหนังสือประจำตลอดปีเสียเงินปีละ 6 บาท ในหนังสือประกอบสิทธิกรรเล่ม 1 ได้กำหนดเนื้อเรื่องต่าง ๆ ให้เป็นไปตามความมุ่งหมายที่วางไว้ คือมุ่งเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการประกอบอาชีพค้าเกษตรกรรมและเสนอข่าวของทางราชการด้วย ตามในสารบัญหนังสือประกอบสิทธิกรรที่ออกเป็นเล่มแรก แบ่งเนื้อเรื่องต่าง ๆ ไว้เช่น การแถลงข่าวงานแสดงสิทธิกรรและพานิชยการ ครั้งที่ 2 การทำนาของต่างประเทศและของเมืองไทย การเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจ การบำรุงดินให้ดี การทำเหมืองแร่ การบัญชี การเลี้ยงเป็ดและไก่ รายงานน้ำฝนน้ำท่า มัญฉีระดับน้ำท่าในแม่น้ำลำคลองตำบลต่าง ๆ รายงานการเพาะปลูกประจำเดือน รายงานการซื้อขายข้าวประจำเดือน และรายงานสัตว์พาหนะป่วยเป็นโรค เป็นต้น

นอกจากนี้หนังสือประกอบสิทธิกรรยังมีบทความเกี่ยวกับการส่งเสริมรายได้พิเศษให้กับเกษตรกร นอกเหนือไปจากการประกอบอาชีพหลักซึ่งทำอยู่แล้ว เช่น มีสเตอร์ เอช. โยโกต้า ผู้อำนวยการเพาะปลูกของกระทรวงเกษตรธิการ ไคเขียนบทความเรื่องการปลูกฝ้ายและนุ่น มีสเตอร์ เอฟ. ลุปชา ครูโรงเรียนเกษตรธิการเขียนบทความเรื่องการปลูกมะละกอ เป็นต้น¹

ผลของการจัดพิมพ์หนังสือประกอบสิทธิกรรเพื่อเผยแพร่ความรู้ทางการเกษตรกรรมให้แก่ข้าราชการและประชาชนทั่วไป ปรากฏว่า เป็นที่นิยมกันในมณฑลรอบนอก เช่น ในมณฑลเพชรบูรณ์ มณฑลภูเก็ต และมณฑลราชบุรี นอกจากนี้ข้าหลวงเทศาภิบาล มณฑลภูเก็ต และมณฑลราชบุรี² ได้ทำหนังสือประกอบสิทธิกรรไปใช้เป็นคู่มือสอนในโรงเรียนต่าง ๆ³ ซึ่งอาจเป็นประโยชน์ต่อเกษตรกรโดยตรงไม่มากนัก

1 เอกสารเรื่องเดียวกัน

2 เอกสารเรื่องเดียวกัน

3 เอกสารเรื่องเดียวกัน

สรุปได้ว่า การดำเนินงานเผยแพร่ความรู้ทางการ เกษตรกรรมของรัฐบาล โดยการจัดงานแสดงผลิตภัณฑ์และพาณิชยกรรม รวมทั้งการจัดพิมพ์หนังสือเพื่อส่งเสริมการ เกษตรกรรมออกเผยแพร่แก่ประชาชน มีผลต่อการส่งเสริมการ เกษตรกรรมคือ งานด้าน จัดแสดงการ ผลิตภัณฑ์และพาณิชยกรรม เพื่อให้เกษตรกรมีความสนใจและมีความรู้ทาง ทางการ เกษตรกรรม ตลอดจนเป็นการให้กำลังใจในการ เร่งผลผลิตนั้น ปรากฏว่ารัฐบาล ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร เพราะ เกษตรกรและพ่อค้าทางร้านต่าง ๆ ส่งผลิตผลทาง การ เกษตรกรรมตลอดจนสินค้าที่เกี่ยวข้องกับ เกษตรกรรมมาร่วมแสดงน้อยกว่าที่ทางราชการ หวังไว้ ประชาชนที่มา เพื่อดูชมงานน้อยมาก ส่วนการจัดพิมพ์หนังสือเพื่อส่งเสริมการ เกษตรกรรมออกเผยแพร่ความรู้แก่ประชาชนได้รับความสนใจจากประชาชนค่อนข้างน้อย

4. งานด้านส่งเสริมการศึกษาทางการ เกษตรกรรม

รัฐบาลได้ดำเนินงานส่งเสริมการศึกษาทางการ เกษตรกรรมดังนี้คือ

- ก. การส่งเสริมให้มีการ เรียนวิชาเพาะปลูกในระดับชั้นประถมศึกษา
- ข. การส่งข้าราชการไปศึกษาและดูงานการเพาะปลูกในต่างประเทศ
- ค. การส่งเสริมให้มีการ เรียนวิชาเพาะปลูกในระดับชั้นประถมศึกษา

รัฐบาลได้เห็นความสำคัญของการตั้งโรงเรียนการ เพาะปลูกเพื่อ ส่งเสริมให้เยาวชนได้มีความรู้และมีใจรักในวิชาการ เกษตรกรรม ทั้งนี้เพราะการประกอบ อาชีพทางด้านเกษตรกรรมจำเป็นจะต้องมีความรู้ควบคู่กันไปกับการปฏิบัติจึงจะทำให้การ เกษตรกรรมมีความเจริญยิ่งขึ้น โรงเรียนการ เพาะปลูกนอกจากจะเป็นสถานที่ซึ่งให้ความรู้ และปลูกฝังนิสัยเยาวชนในเรื่องการ เกษตรกรรมแล้ว ยังจะเป็นประโยชน์ในด้านให้ความรู้ แก่เกษตรกร ได้อีกทางหนึ่งด้วย ดังนั้นรัฐบาลจึงส่งเสริมโรงเรียนการ เพาะปลูกของ กระทรวง เกษตรธิการ ซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ให้สามารถผลิตนักเรียนเกษตรชั้นสูง เพื่อออกไปพัฒนาทางด้านเกษตรกรรมให้มากยิ่งขึ้น การจัดหลักสูตรในโรงเรียนการ เพาะปลูก ของกระทรวง เกษตรธิการ นอกจากจะมุ่งให้ความรู้ทางด้านวิชาสาขาการ เกษตรกรรม

แก่นักเรียนแล้วทางโรงเรียนยังฝึกให้นักเรียนได้มีประสบการณ์ในการปฏิบัติงานจริงอีกด้วย
ดังเช่นเมื่อถึงฤดูที่เกษตรกร กรมมือทำนา โรงเรียนจะพานักเรียนออกไปปฏิบัติงานจริงในทันที
ดังในตอนที่พระยาวงษาประพัทธ์กราบบังคมทูลรัชกาลที่ 6 ว่า

ด้วยเวลานี้ถึงเวลาที่ราษฎร เริ่มลงมือทำนากันแล้ว ข้าพเจ้าขอกราบบังคมลาไป
ตรวจการ เพาะปลูกในมณฑลกรุงเทพฯ มณฑลกรุงเทพฯ และมณฑลปราจีนบุรี
กับทั้งไต่ถามนักเรียนเกษตรกรชั้นสูงออกไปฝึกการทำงานากด้วย¹

โรงเรียนการเพาะปลูกของกระทรวงเกษตรธิการ ซึ่งมีหน้าที่ให้การศึกษาทาง
ด้านการเกษตรกรรมเป็นโรงเรียนที่มุ่งผลิตนักเรียนเกษตรกรชั้นสูงระดับอุดมศึกษา² ยังไม่เป็น
ที่รู้จักแพร่หลายนักเนื่องจากโรงเรียนการเพาะปลูกของกระทรวงเกษตรธิการ เป็นโรงเรียน
ที่ตั้งขึ้นในส่วนกลาง รัฐบาลมีความเห็นว่าวิชาการเกษตรกรรมควรจะได้มีการเผยแพร่
ออกไปให้กว้างขวาง เพื่อเป็นการปลูกฝังเยาวชนให้มีความรักในด้านการเกษตรกรรม
ให้มากยิ่งขึ้นและเป็นการชักชวนให้ราษฎร เห็นความสำคัญในการประกอบอาชีพการเกษตรกรรม
รัฐบาลจึงมีนโยบายที่จะจัดตั้งโรงเรียนการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาขึ้น และต้องการให้มี
โรงเรียนการศึกษาระดับประถมศึกษาทั่วพระราชอาณาจักร ความคิดในการจัดตั้งโรงเรียนการศึกษาระดับชั้น
ประถมศึกษาของพระยาวงษาประพัทธ์ได้ออกไปตรวจราชการที่มณฑลจันทบุรี³ เมื่อวันที่ 19 - 31 มกราคม
พ.ศ. 2458 พระยาวงษาประพัทธ์ได้รายงานการออกตรวจราชการเกี่ยวกับการประกอบ
อาชีพของราษฎร และปัญหาต่าง ๆ ที่ราษฎรกำลังประสบอยู่ในขณะนั้นไว้ว่า มณฑลจันทบุรี เป็น

¹หจข., เอกสาร ร.6 กษ. 3/1, หนังสือของพระยาวงษาประพัทธ์กราบบังคมทูลลาไปตรวจราชการ วันที่ 27 พฤษภาคม พ.ศ. 2454.

²หจข., เอกสาร ร.6 กษ. 3/6, หนังสือของพระยาวงษาประพัทธ์กราบบังคมทูลรัชกาลที่ 6 วันที่ 21 พฤศจิกายน พ.ศ. 2454.

³ไปตรวจราชการโดยไปกับเรือชื่อ ตราด ของบริษัทอีสเอเซียติก พันทิปไปตรวจคือเมืองตราด อำเภอบึงใหญ่ อำเภอลอง เมืองจันทบุรี อำเภอบ่อพลอยและอำเภอสลิมสังข์

มณฑลที่มีความสำคัญและเหมาะกับการประกอบอาชีพเกษตรกรรมมาก ทั้งนี้เพราะสภาพทางภูมิศาสตร์ ใต้เอเอนานวยใหม่มณฑลจันทบุรีสามารถเพาะปลูกพืชไคหลายชนิด เนื่องจากมีแหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์ มีที่ราบลุ่มและที่ราบเนินเขา ลักษณะดินเป็นดินคี่และอากาศเหมาะกับการปลูกผลไม้ ทั้งในคตอนหนึ่งของรายงานการออกตรวจราชการมณฑลจันทบุรีก็กล่าวไว้ว่า

ภูมิประเทศไค เมืองจันทบุรี เป็นภูเขาเนินคี่ มีที่ราบลุ่มเนินคี่ราษฎรนิยมว่าเป็นคี่ที่คี่ที่สุด ไม่มีเม็คกรวดและศิลาแดงเลย เหมาะแก่การเพาะปลูกมาก มีน้ำอุดมสมบูรณ์จากลำธารและน้ำตกซึ่งไหลจากทิวเขาบรรทัด น้ำที่ไหลรั้มจากภูเขาเข้าสู่พื้นที่ราบจึงปลูกผลไม้คี่คี่ ที่ราบไคเขาจะทำสวนผลไม้เช่น มังคุด ทุเรียน ขนุนเงาะ ลางสาค สม และแตงโมอุลค¹

มณฑลจันทบุรีไม่เพียงแต่จะเป็นแหล่งปลูกผลไม้คี่คี่ของประเศ แต่ยังมีที่ราบเหมาะในการทำไร่พริกไทยและไร่อ้อยควย นอกจากการทำสวนและการทำไร่แล้ว ราษฎรยังประกอบอาชีพอื่น ๆ อีก เช่น การหาของป่าขาย ซึ่งไคแก่ไม้หอม กระวาน รุง ขุนนค² ยางพนอง³ หวายพัคเคา ถ่าน ฟืน สิ้นค้ำอาหารทะเล เช่น ปลาเค็ม หอย ปลิงทะเล คากแห้ง สิ้นค้ำคี่คี่อีกอย่างหนึ่งคี่คี่คือ พลอยไคลน ซึ่ง เป็นสิ้นค้ำคี่คี่เสียมาก สำหรับปัญหาทางคานเกษตรกรรมของราษฎรมณฑลจันทบุรีซึ่งกำลังประสบอยู่ในขณะนั้น ไคแก่ปัญหาการทำไร่พริกไทย ซึ่งราคาขายลดลงมากจากราคาหาบละ 80 - 90 บาท ลดลงเหลือหาบละ 40 - 50 บาท นอกจากนั้นยังมีปัญหาเรื่องการเสียภาษีและการเก็บค่าธรรมเนียมพริกไทย⁴ เป็นต้น

¹หจช., เอกสาร ร.6 ก. 4/26, หนังสือของพระยาวงษาอนุประพัคหกรามบังคมทูลรัชกาลที่ 6 วันที่ 28 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2458.

²ยางรับเบอร์ชนิดหนึ่ง

³คล้ายยางโคบอลไซท์ำนำนันวานิช

⁴คาลางพริกไทย

คอนทายรายงานของพระยาวงษาอุปราชได้เสนอความเห็นเรื่องการเพาะปลูก
ในท้องที่ ควรส่งเสริมให้เจริญเหมือนมณฑลจันทบุรี โดยให้เกษตรกรรู้จักกับการเกษตรกรรม
แผนใหม่ รู้จักบำรุงดินให้ดี มีน้ำพอกกับการเพาะปลูกและทำการทดลองปลูกพืชต่าง ๆ ด้วย
ต่อมารัฐบาลได้นำรายงานฉบับนี้ไปมอบให้กระทรวงธรรมการจัดวางแนวทางเพื่อจัดตั้ง
โรงเรียนกสิกรรมระดับชั้นประถมศึกษาให้ทั่วพระราชอาณาจักร¹ ตามหนังสือของกระทรวง
ธรรมการได้เสนอความเห็นเรื่องการจัดตั้งโรงเรียนกสิกรรมไว้ว่า การส่งเสริมการศึกษา
ทางด้านการเกษตรกรรม ถ้าเป็นเมืองใหญ่มีประชาชนมากควรมีโรงเรียนมัธยมศึกษาและ
พาณิชยการ เพราะมีอุตสาหกรรมและการค้า ถ้าเป็นเขตชนบทควรมีโรงเรียนกสิกรรม
โดยฝึกสอนวิชาทางกสิกรรมมากกว่าวิชามัธยมศึกษาและพาณิชยการ โรงเรียนกสิกรรมระดับ
ชั้นประถมศึกษา ใช้เวลาเรียน 5 ปี เมื่อจัดตั้งโรงเรียนกสิกรรมระดับชั้นประถมศึกษา
ทั่วพระราชอาณาจักรแล้ว ควรตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูกสิกรรมขึ้นเป็นพิเศษด้วย

โรงเรียนฝึกหัดครูกสิกรรมนี้จะตั้งขึ้นที่กรุงเทพฯ ก่อนเพื่อเป็นแบบสำหรับจัดตั้ง
โรงเรียนกสิกรรมระดับชั้นประถมศึกษา โดยที่ที่ดินสำหรับฝึกหัดทำนา ทำสวน ทำไร่และ
เลี้ยงสัตว์ สถานที่ตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูกสิกรรมจะตั้งขึ้นที่โรงเรียนข้าราชการพลเรือน
เพราะมีที่ดินและครูอาจารย์อยู่แล้ว² นักเรียนฝึกหัดครูกสิกรรม ควรให้มณฑลต่าง ๆ
คัดเลือกผู้ที่มีคุณสมบัติตามที่กำหนดส่งเข้ามาเรียนมณฑลละ 2 - 3 คน เมื่อเรียนจบต้อง
กลับไปสอนตามโรงเรียนชั้นประถมศึกษาซึ่งจะเปิดมณฑลละ 1 โรงเรียน และต้องส่ง
นักเรียนเข้ามาเรียนใหม่อีกเท่าจำนวนที่กลับไปรับราชการ จนกว่ามณฑลใดจะผลิตครูได้เอง
จึงจะงดส่งกลับมาศึกษาในกรุงเทพฯ การเรียนในโรงเรียนฝึกหัดครูใช้เวลาอย่างน้อย 2 ปี

¹ หจข., เอกสาร ร.6 ศ. 4/26, หนังสือของกระทรวงธรรมการ
กราบบังคมทูลรัชกาลที่ 6 วันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2457.

² ที่ดินที่ไชสร้างโรงเรียนฝึกหัดครูกสิกรรมชั้นประถม มีเนื้อที่ 60 ไร่
เพื่อปลูกสวนไม้ใหญ่ 18 ไร่ ทำไร่พืชล้มลุก 28 ไร่ คั้นถ่านดิน 10 ไร่และสำรวจ
ไว้อีก 4 ไร่.

นอกจากนี้ยังได้กำหนดคุณสมบัติและวุฒิการศึกษาของนักเรียนฝึกหัดครู กสิกรรม ไร่สวน ปศุสัตว์ นักเรียนที่เข้าเรียนในโรงเรียนฝึกหัดครู กสิกรรม ต้องเป็นผู้ที่มีใจรักการปลูก ไร่สวน และการเลี้ยงสัตว์ มีร่างกายแข็งแรงอายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป ความรู้เดิมอ่านออก เขียนได้และต้องเป็นผู้ที่ขอมอบช่วยเหลือและบำเพ็ญประโยชน์ชนตอผูอน ผู้ที่เรียนจบจะได้รับ เงินเดือน เท่ากับครูของกรมศึกษาธิการและมีวุฒิดังนี้ ผู้ที่เรียนครูระดับประถมศึกษาจะได้รับ ประกาศนียบัตรครูประถมศึกษาทางกสิกรรม¹ เงินเดือน ๆ ละ 45 บาท ผู้ที่เรียน ครูมูลจะได้รับประกาศนียบัตรครูมูลทางกสิกรรม² เงินเดือน ๆ ละ 30 บาท กระทรวงธรรมการยังมีความเห็นเกี่ยวกับการตั้งโรงเรียนกสิกรรมระดับประถมศึกษาอีกว่า การส่งเสริมโรงเรียนกสิกรรมคือ รับนักเรียนฝึกหัดครู กสิกรรมและตั้งโรงเรียนกสิกรรม ระดับประถมศึกษาใหม่มากขึ้น คือไปโรงเรียนกสิกรรมจะมี 3 ระดับคือ ระดับประถมศึกษา ระดับมัธยมศึกษาและระดับอุดมศึกษา หรืออย่างน้อยควรมีโรงเรียนกสิกรรมระดับประถมศึกษาประจำอำเภอ ๆ ละ 1 โรงเรียน มีโรงเรียนกสิกรรมระดับมัธยมศึกษาประจำมณฑล ๆ ละ 1 โรงเรียน และมีการสอนวิชา กสิกรรมในมหาวิทยาลัย เพื่อฝึกข้าราชการผู้ทำหน้าที่ เกี่ยวข้องกับการ เกษตร กรรมเบื้องต้น การจัดตั้งโรงเรียนกสิกรรมระดับประถมศึกษาต้อง มีพระราชบัญญัติศึกษาบังคับ เพราะเด็กเขาเรียนมันน้อยกว่าการ เขาเรียนในโรงเรียนทาง วิชาสามัญ

สำหรับวิชาต่าง ๆ ที่จัดในหลักสูตรโรงเรียนกสิกรรมระดับประถมศึกษา เพื่อให้เหมาะสมกับการส่งเสริมทางการ เกษตร กรรมนั้น ได้จัดให้มีการ เรียนวิชาสามัญ ได้แก่ วิชาภาษาไทย ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และการคำนวณ วิชาวิทยาศาสตร์ เรียนเกี่ยวกับ การเพาะปลูกตามหลักวิทยาศาสตร์ วิชา กสิกรรม เรียนเกี่ยวกับเรื่อง ดิน ปุ๋ย พันธุ์ไม้ วิธีป้องกันโรคและการบำรุงต้นไม้ วิธีเลือกเมล็ดพันธุ์และการขยายพันธุ์ เครื่องมือที่ใช้ ประโยชน์กับงานกสิกรรมและยังฝึกงานเพาะปลูกด้วย สำหรับวิชาหัตถกรรมเรียนและปฏิบัติ การจักสาน และงานช่างไม้ต่าง ๆ เป็นต้น

¹ใช้อักษรย่อ (ป.ป.ก.) เทียบเท่าครูประถมศึกษา (ป.ป.)

²ใช้อักษรย่อ (ป.ก.) เทียบเท่าครูมูลประถมศึกษา (ป.)

อย่างไรก็ตามงานส่งเสริมให้มีการเรียนวิชาการเพาะปลูกในโรงเรียนกสิกรรมระดับชั้นประถมศึกษาของรัฐบาล ตามที่กระทรวงธรรมการได้เสนอความเห็นเกี่ยวกับการตั้งโรงเรียนกสิกรรมระดับศึกษาดังที่กล่าวมาแล้วนั้น นับเป็นเรื่องสำคัญที่รัฐบาลจะต้องใช้เวลาเพราะการส่งเสริมทางด้านการศึกษาจะต้องค่อยเป็นไป แต่ขณะนั้นรัฐบาลมีงบประมาณทางด้านการศึกษาอย่างมาก (โปรดดูงบประมาณด้านการศึกษาหน้า 122) หลักฐานการส่งเสริมการเรียนวิชาเพาะปลูกในระดับชั้นประถมศึกษาจึงไม่ปรากฏแน่ชัดว่ารัฐบาลได้ดำเนินงานในด้านนี้ได้เพียงใด

ข. การส่งข้าราชการไปศึกษาและดูงานการเพาะปลูกในต่างประเทศ

นอกจากการจัดตั้งโรงเรียนการเพาะปลูกและการผลิตครูโรงเรียนการเพาะปลูกเพื่อส่งเสริมให้พลเมืองได้มีความสนใจในการเกษตรกรรมแล้ว รัฐบาลยังได้ส่งเสริมให้ข้าราชการที่เกี่ยวข้องกับงานด้านนี้ได้มีความรู้ความเข้าใจในวิชาการใหม่ ๆ ทางด้านเกษตรกรรม เพื่อจะได้นำความรู้เหล่านี้ไปปฏิบัติหน้าที่ราชการได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้เพราะข้าราชการบางแผนกอาจต้องออกปฏิบัติราชการในท้องที่มณฑลต่าง ๆ การที่ข้าราชการได้ออกไปพบเห็นชีวิตความเป็นอยู่ของราษฎรและได้พบกับปัญหาการประกอบอาชีพของพวกเขาเหล่านั้น เมื่อข้าราชการได้มีความรู้เรื่องการเพาะปลูกอยู่บ้างแล้วก็จะทำให้เกิดความเข้าใจในปัญหาและอาจแนะนำให้ราษฎรสามารถปฏิบัติหรือแก้ไขปัญหานั้นได้อย่างถูกต้องด้วยตนเอง ดังนั้นรัฐบาลมีความจำเป็นที่จะต้องส่งเสริมให้ข้าราชการได้มีความรู้ทางการเพาะปลูกให้มากยิ่งขึ้น จึงได้มีนโยบายส่งข้าราชการออกไปศึกษาเกี่ยวกับวิชาการเกษตรกรรมในต่างประเทศ¹ ข้าราชการที่ได้สมัครคัดเลือกจากรัฐบาลเพื่อส่งไปศึกษาในประเทศยุโรปคือ หลวงพินิจพิชการและพระวิสุทธเกษตรศิลป์ รัฐบาลยังได้มองเห็นความสำคัญถึงการคัดเลือกครูซึ่งจะทำหน้าที่เป็นผู้สอนในโรงเรียนการเพาะปลูกควรเป็นผู้มีความรู้ทางวิชาเกษตรกรรมเป็นอย่างดี จึงจะทำให้

¹จากหลักฐานการส่งนักเรียนไปศึกษาวิชาเกษตรกรรม ณ ต่างประเทศในสมัยรัชกาลที่ 6 ในวิทยานิพนธ์ เรื่อง การส่งนักเรียนไปศึกษาต่อต่างประเทศ พ.ศ. 2411-2475. อัมรินทร์รัตน์ กล่าวได้ว่ามีนักเรียนในสังกัดกระทรวงเกษตรจำนวน 17 นายและกระทรวงเกษตรได้หยุดส่งนักเรียนไปศึกษาในช่วง พ.ศ. 2495-2461 เพราะเกิดสงครามโลกครั้งที่ 1

โรงเรียนการเพาะปลูกประสบความสำเร็จในการส่งเสริมการเพาะปลูก การส่งข้าราชการ ทั้งสองท่านไปศึกษาวิชาการ เกษตรกรรมในต่างประเทศ จึงมีความเหมาะสมอย่างยิ่ง เพราะต้องการให้กลับมารับราชการ เป็นครูสอนในโรงเรียนการเพาะปลูก ดังที่พระยา วังษาณุประพัทธ์ได้กราบบังคมทูลรัชกาลที่ 6 ว่า "หลวงพินิจพิชากร ซึ่งไต่ออกไปศึกษา วิชาในประเทศยุโรปพร้อมกับพระวิสูตร เกษตรศิลป์ และไต่ศึกษาวิชาการเพาะปลูกใน ประเทศอังกฤษมาแล้ว 3 ปี กรมศึกษาธิการได้เรียกกลับเขามารับราชการครู"¹

ในปี พ.ศ. 2461 กระทรวงเกษตรธิการได้ส่งหม่อมเจ้าวิมวาทิตย์พระโอรส ในพระเจ้าพี่นางเธอกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ไปศึกษาวิชาการ เกษตรกรรมที่มหาวิทยาลัย เคมบริดจ์ ณ ประเทศอังกฤษ² เมื่อหม่อมเจ้าวิมวาทิตย์ทรงศึกษาสำเร็จแล้วได้รับ ปริญญา B.A., LL.B ก็กลับมารับราชการในกรมทะเบียนที่ดิน³

การส่งเสริมข้าราชการให้ไปทำงานการ เกษตรกรรมและให้ข้าราชการ เปลี่ยน หน้าที่ออกไปรับราชการในส่วนภูมิภาคเพื่อหาประสบการณ์ นับเป็นอีกเรื่องหนึ่งที่รัฐบาลมี นโยบายปฏิบัติควบคู่กันไปกับการส่งเสริมข้าราชการให้ไปศึกษายังต่างประเทศ ดังเช่น ผู้ที่เรียนวิชาการเพาะปลูกมาแล้วคือ หม่อมราชวงศ์ไต่และหม่อมเจ้าพูนศรีเกษม ซึ่งรับ ราชการอยู่ในกระทรวงเกษตรธิการได้รับการพิจารณาให้ไปทำหน้าที่หมอดตลฎเกิด เพื่อหา ประสบการณ์ในการทำงานใหม่มากยิ่งขึ้น ตอนหนึ่งของคำกราบบังคมทูลแก่กษัตริย์และขยาย ข้าราชการกล่าวไว้ว่า

¹หจข., เอกสาร ร.6 กษ. 3/2, พระยาวังษาณุประพัทธ์กราบบังคมทูล รัชกาลที่ 6 วันที่ 5 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2453.

²หจข., เอกสาร ร.6 กษ. 3/2, หนังสือของพระยาสรพกิจ เกษตร กราบบังคมทูลรัชกาลที่ 6 วันที่ 5 ตุลาคม พ.ศ. 2468.

³หจข., เอกสาร ร.6 กษ. 3/2, หนังสือของเจ้าพระยามหิธรกรมราช เลขาธิการถึงเจ้าพระยาพลเทพ วันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2468.

ผู้เรียนวิชาการ เพาะปลูกมาแล้วในกระทรวงนี้คือ หม่อมราชวงศ์โต๊ะและหม่อมเจ้า
 พูนศรี เกษม ถึงแม้จะได้เรียนวิชาขั้นสูงมาแล้ว . . . มีความสามารถไม่พอในการ
 ปกครอง และยังไม่มีความรู้พอในการ เพาะปลูกที่เป็นอยู่ในประเทศสยาม เพราะ
 ไม่ค่อยมีโอกาสออกไปตรวจรามาตั้งแต่ต้น แต่เป็นผู้มีความสามารถในทางวิชา
 ความรูปร่างอย่าง ถ้าจะเอาทางการคิดคือให้กว้างขวางแล้วไม่สู้เหมาะก็ ส่วน
 หม่อมเจ้าพูนศรี เกษม มีความรู้ในทางการ เพาะปลูกที่ได้เรียนมายังอ่อนแก่การ
 ในแง่ที่ราชการผู้ใหญ่ ข้าพเจ้าจึงได้ให้ออกไปรับราชการอยู่ในเมืองหลวง เกิด
 เพื่อให้มีโอกาสทรงจักพินิจของการ เพาะปลูกในประเทศเราเสียก่อน จึงจะให้ทรง
 รับตำแหน่งที่สูงขึ้นตามลำดับ¹

การส่งข้าราชการไปปฏิบัติงานในต่างประเทศ เพื่อเป็นการ แลกเปลี่ยนความรู้ทาง
 ราชการ เกษตรกรรมกับประเทศเพื่อนบ้านก็เป็นนโยบายอีกทางหนึ่งที่รัฐบาลได้ส่งเสริมงาน
 ราชการ เกษตรกรรม ดังเช่น ปี พ.ศ. 2454 กระทรวงเกษตรธิการ ได้ส่งพระยา
 บรมนาถบารุง ไปปฏิบัติงานเกี่ยวกับการ เพาะปลูกที่เกาะชวา² ในปีเดียวกันนี้เองพระยา
 วังษาอุปพัทธ์ในฐานะ เป็นเสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการ ก็ได้ออกไปตรวจราชการ
 และไปปฏิบัติงานทำเหมืองแร่ในเขตหัวเมืองชายทะเล ซึ่งติดต่อกับประเทศมาเลเซียและ
 เลยเขาไปปฏิบัติงานในประเทศมาเลเซียด้วย ดังที่พระยawangษาอุปพัทธ์ได้กราบบังคมทูล
 รัชกาลที่ 6 เพื่อลาไปตรวจราชการว่า

¹ หจข., เอกสาร ร.6 กษ. 3/2, หนังสือกราบบังคมทูลครั้งและย้าย
 ข้าราชการของพระยawangษาอุปพัทธ์ วันที่ 18 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2453.

² หจข., เอกสาร ร.6 กษ. 3/1, หนังสือตอบอนุญาตลงไปตรวจราชการ
 ของพระยawangษาอุปพัทธ์ วันที่ 19 สิงหาคม พ.ศ. 2454.

ข้าพระพุทธเจ้าใคร่จะออกไปตรวจราชการ เรื่องการเพาะปลูกต่าง ๆ ตามหัวเมืองชายทะเลซึ่งติดต่อกับเขตแหลมมลายู เพื่อไต่ถามกิจการงานที่จะฉลองพระเดชพระคุณต่อไป . . . คิดควยเกล้าฯ ว่าพอจะมีเวลาออกไปตรวจการเพาะปลูกในเขตที่ใดเขตใด มาเลสเตก ว่าเขาได้จัดบำรุงและเปลี่ยนแปลงการงานสิ่งใดขึ้นในเวลานี้บ้าง . . . ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานให้ราชการในกระทรวงซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่กำกับงานต่อไป ไต่มีโอกาสออกไปตรวจการเพาะปลูกพร้อมกับข้าพระพุทธเจ้า คราวนี้^๑

ราชการที่ได้ไปดูงานพร้อมกับพระยาวงษาอนุประพิพัฑฒคงนคอง^๒

1. ขุนยุดงศาครศาสตร์ อินนิเนียบกรมคลองไปดูการทศน้ำเพื่อเป็นแนวทางในการก่อสร้างท่านมกนนำรวมทั้งงานสร้างประตูน้ำต่าง ๆ
2. มิสเตอร์ โยโกคา ผู้อำนวยการเพาะปลูกไปดูการตรวจสอบพื้นดินเพื่อจะไปส่งเสริมการบำรุงพืชผักผลไม้
3. หม่อมราชวงศ์ชายสรพรพิลป ผู้ช่วยกรมเพาะปลูกซึ่งกลับจากประเทศเยอรมันนี ไปดูการเพาะปลูกเพื่อนำมาปรับปรุงการเพาะปลูกให้เหมาะสมกับท้องถิ่น
4. ขุนกสิภูมิพิทักษ์ ผู้ช่วยขาดหลวงเกษตรมณฑลกรุงเทพฯ ไปดูการวางแผนเพื่อจัดการบำรุงการเพาะปลูก
5. ขุนวิจารณ์พิทักษ์ พนักงานเพาะปลูกไปดูงานซึ่งเกี่ยวกับหน้าที่พนักงานการเพาะปลูก
6. หลวงวิเศษสวัสดิ์ เลขานุการทำหน้าที่รายงานและการตรวจบัญชีการใช้จ่ายต่าง ๆ

^๑หจข., เอกสาร ร.๖ กษ. 3/1, หนังสือลาไปตรวจราชการของพระยาวงษาอนุประพิพัฑฒ วันที่ 22 ธันวาคม พ.ศ. 2454.

๒. เอกสาร เรื่องเดียวกัน.

ผลจากการที่รัฐบาลได้มีนโยบายให้ข้าราชการเปลี่ยนหน้าที่ออกไปรับราชการในส่วนภูมิภาคและออกไปปฏิบัติงานด้านเกษตรกรรมภายในประเทศ ตลอดจนได้ส่งข้าราชการไปศึกษาและดูงานการเกษตรกรรมในต่างประเทศ จึงเท่ากับเป็นการส่งเสริมเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลให้มีความรู้ด้านการเกษตรกรรมให้กว้างขวางยิ่งขึ้น ผู้ที่ไปศึกษาและดูงานการเพาะปลูกในต่างประเทศ เมื่อกลับมาก็มีโอกาสนำประโยชน์ต่อการพัฒนาทางด้านเกษตรกรรม เช่น ทำหน้าที่เป็นครูสอนโรงเรียนการเพาะปลูก หรือรับราชการทำหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับงานด้านเกษตรกรรมเป็นต้น¹

สรุปได้ว่า การดำเนินงานด้านส่งเสริมการศึกษาทางการเกษตรกรรมโดยส่งเสริมให้มีการเรียนวิชาเพาะปลูกในระดับชั้นประถมศึกษา และการส่งข้าราชการไปศึกษาและดูงานการเพาะปลูกในต่างประเทศ คือ การส่งเสริมให้มีการเรียนวิชาเพาะปลูกในระดับชั้นประถมศึกษา รัฐบาลมีนโยบายที่จะส่งเสริมและปลูกฝังเยาวชนให้มีความรักในการเกษตรกรรมเป็นพื้นฐาน นอกจากนี้ความรู้ทางการเกษตรกรรมก็จะเป็นประโยชน์โดยตรงต่อเกษตรกรด้วย แต่การดำเนินงานของรัฐบาลในด้านนี้ไม่ปรากฏผลสำเร็จ ส่วนการส่งข้าราชการไปดูงานและศึกษาการเพาะปลูกในต่างประเทศ จะเป็นการส่งเสริมความรู้แก่เจ้าหน้าที่ของรัฐบาล ทำให้เจ้าหน้าที่เหล่านั้นมีความเข้าใจในเรื่องการเกษตรกรรมดีขึ้นซึ่งจะสามารถปฏิบัติงานราชการให้สอดคล้องกับการพัฒนางานด้านการเกษตรกรรมมีความเจริญยิ่งขึ้น

5. การบำรุงพันธุ์สัตว์น้ำ

สัตว์น้ำเป็นอาหารพื้นฐานที่สำคัญของคนไทยส่วนหนึ่งที่หาได้ไม่ยากนักตามแหล่งน้ำทั่วไปในแม่น้ำ ลำคลอง หนอง บึง และตามชายฝั่งทะเล โดยปกติแล้วสัตว์น้ำต่าง ๆ เหล่านี้ได้มีการขยายพันธุ์และเจริญเติบโตเป็นไปตามธรรมชาติ จำนวนของสัตว์น้ำจะมีมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับความสมบูรณ์ของอาหารและน้ำที่มีอยู่ตามแหล่งน้ำในแต่ละปี การเจริญเติบโตของสัตว์น้ำ เช่น สัตว์น้ำจืดจะเริ่มขยายพันธุ์ในฤดูน้ำหลาก ซึ่งน้ำในแม่น้ำ

¹ ละออทอง อัมรินทร์รัตน์ "การส่งนักเรียนไปศึกษาต่อต่างประเทศ พ.ศ. 2411-2475" (วิทยานิพนธ์ ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, พ.ศ. 2522), หน้า 219

ลำคลองจะมีระดับน้ำสูงขึ้น และท่วมฉับพลันน้ำจนไหลเขาไปสู่เขตพนทึ่เพาะปลูก¹ ระยะเวลาที่น้ำมีปริมาณมากสัตว์น้ำจะเริ่มผสมพันธุ์และวางไข่ลูกสัตว์น้ำที่มีขนาดยังเล็กจะต้องอาศัยอาหารตามธรรมชาติที่อยู่ในท้องตุง เช่น สาหร่ายพืชใต้น้ำ เกษรข้าวและพวกแมลงตาง ๆ เป็นอาหาร ความสมบูรณ์ของอาหารตามธรรมชาติในช่วงเวลาที่น้ำท่วมทำให้สัตว์น้ำเจริญเติบโต หลังจากน้ำเริ่มลดลงพวกสัตว์น้ำจะไปรวมกันตามแหล่งน้ำตาง ๆ ที่มีความลึกพอที่จะสามารถดำรงชีวิตได้ ในบางปีน้ำมีปริมาณน้อยและอาหารของสัตว์น้ำมีไม่พอ อาจทำให้สัตว์น้ำขยายพันธุ์ได้น้อยกว่าปีที่มีน้ำมาก ดังนั้นการอาศัยจับสัตว์น้ำตามแหล่งน้ำตาง ๆ มาเป็นอาหารจึงมีความสำคัญต่อผูบริโภคสัตว์น้ำทุกคน โดยเฉพาะราษฎรที่มีอาชีพเกษตรกรรม นอกจากจะใช้สัตว์น้ำเป็นอาหารแล้ว ยังนำไปขายเป็นการเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัวอีกด้วย สัตว์น้ำที่นับว่าสำคัญได้แก่ ปลาตาง ๆ กุ้ง ปู และหอยเป็นต้น

การขาดแคลนอาหารจากสัตว์น้ำได้เกิดขึ้นเสมอเมื่อเกิดความแห้งแล้ง และแหล่งน้ำตาง ๆ มีปริมาณน้ำน้อยจนทำให้สัตว์น้ำไม่สามารถจะขยายพันธุ์และเจริญเติบโตได้ รัฐบาลได้เห็นว่า ควรจะริบเร่งใหม่การบำรุงพันธุ์สัตว์น้ำให้เจริญยิ่งขึ้น ซึ่งจะทำให้เกิดประโยชน์แก่หลายฝ่าย ทั้งฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายราษฎรด้วย ดังนั้นนายกสภาเผยแพรพานิชย์ไคกลาวไกวว

สัตว์น้ำเช่นปลาเป็นอาหารและสินค้าสำคัญอย่างหนึ่งของสยาม นับวันแต่จะมีความต้องการมากขึ้นตามความเจริญของบ้านเมือง และจำนวนพลเมือง สภาเห็นว่าถึงเวลาสมควรแล้วที่จะคึกจึกเพาะพันธุ์สัตว์น้ำใหม่ปริมาณมากขึ้นพอกับความต้องการของประเทศ จึงได้ประชุมพิจารณาแล้วพร้อมกันลงความเห็นว่ กระทรวงเกษตร และกระทรวงพระคลังมหาสมบัติควรจะช่วยกันแบ่งงาน ในเรื่องการรักษาพันธุ์สัตว์น้ำและร่างประกาศจัดหน้าพระราชกร²

¹บางท้องที่เรียกว่าน้ำไหลเขาตุงนา

²ทจข., เอกสาร ร.6 กษ. 2/16, หนังสืออนายกสภาเผยแพรพานิชย์

การเก็บภาษีอากรค่าน้ำนับเป็นรายได้ทางหนึ่งของรัฐบาล ซึ่งโดยอาศัยพระราชบัญญัติอากรค่าน้ำ พ.ศ. 2444 (ร.ศ. 120) ผู้มีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงในการเก็บภาษีอากรค่าน้ำคือ เสนาบดีผู้บัญชาการสรรพากร ซึ่งขึ้นตรงกับกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ¹ หลังจากรัฐบาลได้ประชุมพิจารณาถึงความสำคัญในการส่งเสริมและบำรุงพันธุ์สัตว์น้ำแล้ว ก็ได้ออกพระราชบัญญัติอากรค่าน้ำเพิ่มเติมเรียกว่า พระราชบัญญัติอากรค่าน้ำ พ.ศ. 2456² ความสำคัญของพระราชบัญญัติอากรค่าน้ำ ทั้งสองฉบับมีความมุ่งหมายในประโยชน์ 3 ประการ คือ³

1. การเก็บภาษีอากรค่าน้ำ
2. ให้อาหารสัตว์น้ำเพื่อเป็นอาหารของราษฎร
3. ให้อาหารสัตว์น้ำเป็นสินค้าออก

ผลจากการออกพระราชบัญญัติอากรค่าน้ำ ทำให้งานส่งเสริมการบำรุงพันธุ์สัตว์น้ำ ไกลงมือกระทำกันอย่างจริงจัง โดยโคแบงงานให้กระทรวงเกษตรธิการและกระทรวงพระคลังมหาสมบัติร่วมมือปฏิบัติงานดังนี้⁴

กระทรวงเกษตรธิการมีหน้าที่รับผิดชอบในเรื่อง

- ก. เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ
- ข. ดูแลรักษาสภาพของน้ำในอ่างเก็บน้ำแห่งหนึ่ง ซึ่งเป็นที่เลี้ยงรักษาพันธุ์สัตว์น้ำ
- ค. แนะนำและกำหนดกฎเกณฑ์ในการจับสัตว์น้ำหรือการจับสัตว์น้ำ

ในขณะที่สัตว์น้ำผสมพันธุ์ กำหนดขนาดเครื่องมือจับสัตว์น้ำ ห้ามการใช้เครื่องมือบางอย่าง ซึ่งรวมถึงทำให้เกิดอันตรายต่อสัตว์น้ำทุกขนาด เช่น การวางยาเบื่อเมา ใช้อาวุธระเบิด หรือการวิดน้ำในอ่างเก็บน้ำนั้นจนแห้ง (นอกจากบ่อปลา) ซึ่งเป็นกรป้องกันการทำลายพันธุ์สัตว์น้ำ

¹พ.ศ., เอกสาร ร.6 กษ. 2/16, ประกาศกระแสพระบรมราชโองการจัดปับ
หน้าข้าราชการในระหว่างกระทรวงพระคลังมหาสมบัติและกระทรวงเกษตรธิการ เรื่อง
เพาะพันธุ์สัตว์น้ำ พ.ศ. 2464.

²เอกสาร เรื่องเดียวกัน.

³เรื่องเดียวกัน.

⁴เรื่องเดียวกัน.

กระทรวงพระคลังมหาสมบัติมีหน้าที่รับผิดชอบในเรื่อง

- ก. การปกครองในพื้นที่เขตที่ทำการจับสัตว์น้ำ
- ข. ผลประโยชน์ที่เกิดจากเงินอากรค่าน้ำ
- ค. การเก็บเงินอากรค่าน้ำ

งานที่กระทรวงเกษตรธิการได้ส่งเสริมบำรุงพันธุ์สัตว์น้ำตามนโยบายของรัฐบาลคือ ไทวาจางผู้เชี่ยวชาญในการบำรุงพันธุ์สัตว์น้ำชาวอเมริกาชื่อ มิสเตอร์ ฮิวแมคคอมิก สมิท (Mr. H.H. Smith)¹ มาช่วยงานโครงการส่งเสริมการบำรุงพันธุ์สัตว์น้ำมีกำหนดเวลาทำโครงการ 1 ปี มิสเตอร์ สมิท ได้ออกตรวจภูมิประเทศเพื่อหาแหล่งที่จะนำโครงการเพาะพันธุ์สัตว์น้ำตามแหล่งน้ำต่าง ๆ เขาได้พบว่าแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำที่สำคัญของไทยคือ ที่บึงบรเพ็ดจังหวัดนครสวรรค์² เหตุที่บึงบรเพ็ดมีความสำคัญเพราะเป็นแหล่งน้ำที่ใหญ่ตั้งอยู่ตอนกลางของประเทศ มีอาณาเขตกว้างขวางและมีทางน้ำไหลเข้าออกระหว่างบึงบรเพ็ดกับแม่น้ำน่าน ตอนกลางของบึงมีเนินดินอยู่ทั่วไปและมีพืชขึ้นเหมาะที่จะเป็นที่กำบังในการวางไข่ของสัตว์น้ำ ในฤดูน้ำหลากสัตว์น้ำจากลำน้ำน่านและบริเวณใกล้เคียง เข้ามารวมอาศัยวางไข่อยู่ในบึง พอถึงฤดูน้ำลดลูกสัตว์น้ำก็เจริญเติบโตเต็มที่ สัตว์น้ำเหล่านี้จะออกจากบึงไปตามทางน้ำที่ติดต่อกับแหล่งน้ำอื่น ๆ ส่วนที่เหลืออยู่บางภายในบึงจะถูกชาวประมงที่ขออนุญาตผูกขาดจับสัตว์น้ำ ไข่เครื่องมือจับสัตว์น้ำเหล่านั้น โดยไม่เว้นชนิดและขนาดมาเป็นเวลานาน³ ทำให้จำนวนสัตว์น้ำลดลงมากกว่า

¹ นายสมิท มีอาชีพเป็นแพทย์ แต่มีความเชี่ยวชาญทางด้านงานการบำรุงพันธุ์สัตว์น้ำ เขามารับราชการในไทยเมื่อวันที่ 8 มิถุนายน พ.ศ. 2466.

² บึงบรเพ็ดมีความสำคัญ เพราะมีอาณาเขตที่กว้างขวาง ประมาณพื้นที่โดยเริ่มจากปากน้ำโพขึ้นไปทางเหนือตลอดแนวฝั่งตะวันออกของทางรถไฟสายเหนือไปจนถึงสถานีคลองปลากดเป็นระยะทาง 21 กิโลเมตร และไปทางตะวันออก 35 กิโลเมตร พื้นที่ทางคาน้ำที่กว้าง แต่ทางคาน้ำเหนือสอบเล็กน้อย มีพื้นที่ประมาณ 500 ตารางกิโลเมตร

³ หจข., เอกสาร ร.7 กษ. 7/1, หนังสือของกระทรวงเกษตรธิการ กราบบังคมทูลรัชกาลที่ 7 วันที่ 18 กันยายน พ.ศ. 2469.

แต่ก่อน มีสเคอร์สมิทเห็นว่า การที่ทางราชการยอมให้ชาวประมงทำการผูกขาดจับสัตว์น้ำในบึงบร เกิดเป็นเวลานานเช่นนี้ ต่อไปสัตว์น้ำในบึงบร เพ็คจะสูญพันธุ์ เขาจึงกำหนดจัดตั้งโครงการบำรุงพันธุ์สัตว์น้ำที่บึงบร เพ็คและให้เป็นแหล่งบำรุงพันธุ์สัตว์น้ำที่ใหญ่ที่สุด โดยเสนอให้รัฐบาลปฏิบัติดังนี้

1. กักน้ำในบึงบร เพ็คใหม่ ระดับพอควร เพื่อให้สัตว์น้ำอาศัยได้ตลอดปี¹
2. เลิกวิธีขออนุญาตผูกขาดตัดตอนของชาวประมงที่จับสัตว์น้ำในบึงบร เพ็ค แต่ลงอนุญาตให้มีการจำกัดเครื่องมือจับสัตว์น้ำบางชนิด และอนุญาตให้เฉพาะราษฎรที่อาศัยอยู่ในแถบนั้นจับสัตว์น้ำมาเป็นอาหารได้

อย่างไรก็ตาม โครงการบำรุงพันธุ์สัตว์น้ำที่สมิทได้จัดทำอยู่ ไม่ทันเป็นผลสำเร็จ เนื่องจากได้มีการ เปลี่ยนรัชกาลใหม่

นอกจากการออกพระราชบัญญัติการกักน้ำ พ.ศ. 2456 แล้วรัฐบาลยังได้ออกกฎหมายและประกาศห้ามจับสัตว์น้ำในเขตท้องที่ต่าง ๆ เพื่อคุ้มครองไม่ให้สัตว์น้ำสูญพันธุ์เร็วเกินไปดัง เช่นที่มณฑลอยุธยา ผู้ว่าราชการจังหวัดสระบุรี ได้ออกตรวจราชการที่ลำน้ำป่าสัก ขณะที่น้ำลดลงเหลือน้อย ได้พบราษฎรนำเครื่องมือพวกอวนชนิดต่าง ๆ และแหทอดจับปลา ยาวเกิน 6 ศอก ซอนใหญ่² และเครื่องงักเปิดทางปลา ทำการจับสัตว์น้ำในลำน้ำป่าสัก ซึ่งเป็นทางเดินของสัตว์น้ำออกไปวางไข่ในลำคลองรังสิต ทำให้รัศขวางการขยายพันธุ์ของสัตว์น้ำ ผู้ว่าราชการ เมืองสระบุรีจึงมีหนังสือถึงอุปราชมณฑลอยุธยา เพื่อกำหนดห้ามจับสัตว์น้ำในลำน้ำป่าสัก ทางรัฐบาลได้พิจารณาหนังสือของอุปราชมณฑลอยุธยาที่ผู้ว่าราชการจังหวัดสระบุรีมีความเห็นขอให้ห้ามจับสัตว์น้ำในลำน้ำป่าสัก จึงได้ออกประกาศห้ามจับสัตว์น้ำ

¹ในสมัยรัชกาลที่ 7 โครงการของสมิทได้เสนอให้รัฐบาลสร้างประตูระบายน้ำขนาดใหญ่ในลำคลองบร เพ็คริมทางรถไฟ ตรงหลักกิโลเมตรที่ 164 และสร้างแนวคันดินตั้งแต่ริมทางรถไฟเริ่มตั้งแต่ประตูระบายน้ำไปจนถึงบ้านดงมะเกลือ เป็นระยะทาง 2 กิโลเมตร.

²ซอนปลา มีลักษณะเหมือนสวิงซึ่งควบคายตาข่ายและมีความจับยาว เวลาจับปลาใช้ซอนพายกกลงในน้ำ เพื่อดักปลาที่กำลังว่ายทวนน้ำ ปลาจะเข้ามาติดที่ซอน.

ในแม่น้ำป่าสัก¹ เมื่อวันที่ 6 ธันวาคม พ.ศ. 2466 ในประกาศห้ามจับสัตว์น้ำในแม่น้ำป่าสักมีใจความสำคัญคือ ห้ามมิให้ผู้ใดนำเครื่องมืออวนชนิดต่าง ๆ หอกแหยาวเกิน 6 ศอก ซ่อนใหญ่และเครื่องกางกัน ทำการจับสัตว์น้ำตั้งแต่ประตูน้ำท่าหลวงไปจนถึงแก่งคอย ประมาณยาวตามลำน้ำ 550 เส้น²

ที่มณฑลนครราชสีมาเตาชนิดหนึ่ง ลักษณะแตกต่างกับเตาชนิดอื่น ๆ เรียกว่า เตากระโถน เตาชนิดนี้อาศัยอยู่ในทะเลสาบของมณฑลนครราชสีมาเพียงแห่งเดียวเท่านั้น ได้มีผู้จับแม่เตากระโถนมาเป็นอาหาร ก้นมาก จนทำให้เตากระโถนเกือบจะสูญพันธุ์ นอกจากนั้น การเก็บเงินค่าผูกขาดเก็บฟองไข่ เตา ก็พลอยลดลงไปด้วย ทำให้รัฐบาลขาดรายได้³ รัฐบาลจึงเห็นสมควรออกกฎหมายรักษาพันธุ์เตากระโถนในทะเลสาบ เมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2467 เพื่อห้ามมิให้ผู้ใดจับหรือทำอันตรายเตากระโถนในทะเลสาบและลำคลองที่ติดต่อกับทะเลสาบ ถ้าเตาใดติดกันมากับเครื่องมือชนิดใด ๆ ก็ให้ปล่อยลงไว้ตามเดิม⁴ ส่วนผู้กระทำความผิดจะได้รับโทษคือ ปรับเป็นเงิน 50 บาท หรือจำคุกไม่เกิน 2 เดือน หรือทั้งปรับทั้งจำ⁵

สรุปได้ว่า การออกกฎหมายและประกาศห้ามจับสัตว์น้ำในท้องที่ต่าง ๆ ของรัฐบาล นับว่าจะ เป็นประโยชน์ต่อการบำรุงพันธุ์สัตว์น้ำอย่างมาก อย่างไรก็ตามการออกกฎหมายคุ้มครองสัตว์น้ำในมณฑลอื่น ๆ และผลบังคับใช้ของกฎหมายคุ้มครองสัตว์น้ำ นอกจากมณฑลที่กล่าวมาแล้วไม่ปรากฏหลักฐาน

¹ หจข., เอกสาร ร.6 ก. 2/35, หนังสือขอหอรัษฎากรพิพัฒน์ วันที่ 6 ธันวาคม พ.ศ. 2466.

² เอกสาร เรื่องเดียวกัน.

³ หจข., เอกสาร ร.6 ก. 2/36, หนังสือขอหอรัษฎากรพิพัฒน์ วันที่ 30 เมษายน พ.ศ. 2467.

⁴ เอกสาร เรื่องเดียวกัน.

⁵ เรื่องเดียวกัน.

กล่าวโดยสรุป นโยบายส่งเสริมการเกษตรกรรมของรัฐบาลเพื่อแก้ปัญหาสภาพแวดล้อมที่เป็นอุปสรรคในการประกอบอาชีพของเกษตรกรด้วยการดำเนินงานด้านต่าง ๆ เช่น งานคานกฎหมาย งานคานการเพาะปลูก งานคานเผยแพร่ความรู้ทางการเกษตรกรรม งานคานส่งเสริมการศึกษาทางการเกษตรกรรม และงานบำรุงพันธุ์สัตว์น้ำ

ดังที่กล่าวมาแล้ว อาจกล่าวได้ว่ารัฐบาลในสมัยรัชกาลที่ 6 มีเจตนาดีต่อการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าของเกษตรกรที่เกิดขึ้นจากสภาพแวดล้อมในขณะนั้นรวมทั้งการเกิดความผันแปรของลมฟ้าอากาศทำให้ผลผลิตทางการเกษตรลดลง¹ แต่รัฐบาลไม่สามารถจะแก้ปัญหาของเกษตรกรได้ทุกเรื่องและเป็นไปไม่ทั่วถึง นโยบายการแก้ปัญหาที่รัฐบาลได้ดำเนินงานไปแล้วนั้นประสบผลสำเร็จเพียงเล็กน้อย อย่างไรก็ตามเมื่อมองในคานการกำหนดนโยบายของรัฐบาลเพื่อแก้ปัญหาของเกษตรกรนับว่ารัฐบาลได้มีการวางพื้นฐานและแนวทางเพื่อจะส่งเสริมการเกษตรกรรมให้เกิดความเจริญยิ่งขึ้น

¹ตารางที่ 8 ปริมาณการส่งข้าวเป็นสินค้าออก พ.ศ. 2453-2464

ปี พ.ศ.	ปริมาณส่งออก(ล้านบาท)	ราคาข้าวส่งออกเป็นบาท
2453	17,588,349	91,060,879
2454	10,541,455	65,840,265
2455	9,881,130	65,320,423
2456	19,722,871	98,699,155
2457	18,394,043	85,346,527
2458	18,785,985	87,702,290
2459	19,784,592	99,968,372
2460	18,745,144	97,861,658
2461	14,201,434	132,096,385
2462	7,409,453	123,082,698
2463	4,660,487	28,975,860

ที่มา สุวิทย์ ไททยวัฒน์, "วิวัฒนาการเศรษฐกิจชนบทในภาคกลางของประเทศไทยระหว่าง พ.ศ. 2394-2475 (วิทยานิพนธ์ ปริญญาโท มหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2522)